శ్రీ ర స్తు.

శ్రీమద్ధన్వంతరయే నమః.

అనుపానమంజరీ.

అను

వైద్య శాస్త్రము.

ఇది

కాంచీనగరస్థిత సంస్కృతప్రాకృతాద్యనేక భాషానిపుణులగు

నివృత్తి - వీరాస్వామిశాస్త్రులవారిచే

లేఖకప్రమాదజనితదోషంబులువారింపబడి

పువ్వాడ - సూర్యనారాయణరావుగారిచే

లోకహితార్థంబుగ రచియింపంబడిన

ఆంధ్రతాత్పర్యముతోడ

మైనర్వ

పువ్వాడ * వెంకటరావుచే

హిందురాకరత్నాకరముద్రాక్షరశాల

యందు అచ్చువేయించి

ముద్రింపించి ప్రకటింపంబడియె.

MADRAS

౧౯౦౮ సం॥ డిసంబరునెల

శుభమస్తు.

ప్ర క ట న.

ఇందువలన దెలియజేయడమేమనగా:—ఇదివరలో వాజీకరణకల్పద్రుమము అను వైద్యగ్రంథము (మొదటికూర్పు)ను ౮౩ పుటలలో అచ్చువేసి విక్రయింపబడినది. ఇప్పుడు సదరు ప్రతులు యావత్తున్ను ఖర్చుఅయిపోయినందున మరల దానిని చక్కగా పరిశీలించి, మొదటికూర్పుకన్న రెండున్నరభాగ మధికముగానుండునట్లు అనేక నూతనవిషయములను జేర్చి రెండవకూర్పు ముద్రింపబడియున్నది. దీనిక్రయం రూ. ౧-౮-౦. వలయువారలు చెన్నపట్టణం, పెద్దినాయనిపేట, పెద్దినాయనివీధి, నెం. ౭ గల గృహములో హిందూరత్నాకరం ప్రెస్ ప్రొప్రయిటర్లైన పిడుగు వెంకటరావు పంతులవారి పేరటికి గొలుసు అక్షరములు లేక చక్కగా విలాసము వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

ఇట్లు

మైనరు, పువ్వాడ - వేంకటరావు.

ప్రకృతమువర్తమానతరంగిణీముద్రాక్షరశాలాధిపునందు

విక్రయమునకు సిద్ధముగనుండు ఆంధ్రతాత్పర్యసహిత

వైద్యగ్రంథములు.

అనుపానతరఙ్గిణి			...	౦	౧౨	౦
అనుపానమంజరి	...	...	...	౧	౮	౦
అశ్వవైద్యశాస్త్రము			...	౨	౮	౦
అష్టాంగహృదయమను వాహటసూత్రస్థానము				౬	౦	౦
డిటో. చికిత్సకల్పసిద్ధి, ఉత్తరతంత్రములు			...	౧౦	౦	౦
బసవరాజీయము	...	...	...	౭	౦	౦
శార్ఙ్గధరసంహిత	...	...	...	౩	౦	౦
సుశ్రుతశారీరము	...	...	...	౨	౮	౦
సర్వౌషధిగుణకల్పకము	...	...	...	౨	౮	౦
చికిత్సాసారము	...	...	...	౨	౮	౦
ధన్వంతరినిఘంటువు	...	...	...	౨	౮	౦
సద్వైద్యజీవనము	...	...	...	౧	౮	౦
నాడీజ్ఞానము	...	...	...	౦	౨	౦

మఱియు పెక్కు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు కలవు.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే వివరింపబడవయ్యె. ఈ ముద్రాక్షరశాల పుస్తకముల జాబితాను చూచిన గ్రంథముల నామంబులు వాటికి నియమించిన విలువలు తెలియనగు.

శ్రీరస్తు.

అనుపానమంజరీ.

విషయసూచికం.

విషయసూచిక ముగిసెను.

తా॥ (౨౦౦౦) పలము లొక భారమనియు, (౧౦౦) పలము లొక తులమనియు, జెప్పంబడు - కావున నీగ్రంథంబున జెప్పంబడిన ప్రమాణంబులన్నిటిని నిదే ప్రకారముగ నెఱుంగందగు.

శ్లో॥ మాషటంకాక్షబిల్వాని కుడవః ప్రస్థమాఢకమ్। రాశిర్గోణీ ఖారికేతియథోత్తరచతుర్గుణాః॥

తా॥ (౪) మాషము లొకటంకమనియు (౪) టంకములొక అక్షమనియు (౪) అక్షములొక బిల్వమనియు, (౪) బిల్వములొక కుడవమనియు (౪) కుడవములొక ప్రస్థమనియు (౪) ప్రస్థములొక ఆఢకమనియు, (౪) ఆఢకములొక రాశియనియు, (౪) రాసులొక గోణియనియు, (౪) గోణులొక ఖారియనియు, నెఱుంగవలయు ఇక పచ్చివిగనుండెడి ద్రవ్యముల పరిమాణంబులవచించెద.

శ్లో॥ గుంజాదిమానమారభ్య యావత్స్యాత్కుడవస్థితిః। ద్రవార్ద్రశుష్కద్రవ్యాణాం తావన్మానం సమం మతమ్। ప్రస్థాదిమానమారభ్య ద్విగుణం తు ద్రవార్ద్రయోః। మానం తథా తులాయాస్తు ద్విగుణం న క్వచిత్స్మృతమ్॥

తా॥ పైచెప్పిన పరిమాణంబులలో గుంజాప్రమాణము మొదలుకొని కుడవప్రమాణమువఱకు రసార్ద్ర శుష్కద్రవ్యంబులను సమాంశంబులును, ప్రస్థాపరిమాణంబులకు రసార్ద్రద్రవ్యంబులను శుష్కద్రవ్యంబులకన్న ద్విగుణంబుగను, స్వీకరింపవలయు అయినను తులమను ప్రమాణము నీగ్రంథంబున ద్విగుణంబుగ జెప్పంబడదయ్యె.

పాలు మొదలగువాటిని కొలిచెడి పాత్రలక్షణము.

శ్లో॥ మృద్వేణులోహాదేర్భాండం యచ్చతురంగుళమ్। విస్తీర్ణం చ తథోచ్చం చ తన్మానం కుడవం వదేత్॥

తా॥ మన్ను, వెదురు, లోహము, ఇవి మొదలగువాటిచే నిర్మింపబడి (౪) అంగుళముల వెడల్పు (౪) అంగుళముల పొడవుగల పాత్ర కుడవమని జెప్పంబడు.

శ్లో॥ స్థితిర్నాస్త్యేవ మాత్రాయాః కాలమగ్నిం వయో బలమ్। ప్రకృతిం దోషదేశౌ చ దృష్ట్వా మాత్రాం ప్రయోజయేత్॥

తా॥ ఈగ్రంథంబున మాత్రలకు ప్రమాణము జెప్పంబడకయుండెడి యుల్లస్థలంబులయందును కాలము, అగ్ని, వయస్సు, బలము, స్వభావము, దోషము, దేశము యీ మొదలగువాటిని, రోగబలాబలంబును జక్కగ నెఱింగి మాత్రలను శాలోచితముగ గావించి బ్రయోగింపందగు.

శ్లో॥ యతోమందాగ్నయోహ్రస్వాహీనసత్వానరాఃకలౌ। అతస్తుమాత్రాతద్యోగ్యాప్రోచ్యతేసుజ్ఞసమ్మతా ॥

తా॥ ఇక్కలియుగమునందలి జనులు మందాగ్నిగలవారుగను, పొట్టివారుగను మిగుల బలహీనులుగను, నుండుటచే వారికిమాత్రలు గావించుటకుదగిన ప్రమాణంబును కళింగ పరిభాషాతూనికచే నిచట వచించెద.

శ్లో॥ యవోద్వాదశభిర్గౌరసర్షపైఃప్రోచ్యతేబుధైః । యవద్వయేనగుంజాస్యాత్త్రిగుంజోవల్లఉచ్యతే। మాషోగుంజాభిరష్టాభిస్సప్తభిర్వాభవేత్క్వచిత్। స్యాచ్చతుర్మాషకైశ్శాణస్సనిష్కష్టంకఏవచ॥గద్యాణోమాషకైష్షడ్భిఃకర్షస్స్యాద్దశమాషకః। చతుఃకర్షైః పలంప్రోక్తందశశాణమితంబుధైః ॥ చతుఃపలైశ్చకుడపంప్రస్థాద్యాఃపూర్వవన్మతాః ॥

తా॥ తెల్లఆవాలయెత్తొక యవ ప్రమాణమనియు, (౨) యవలొక గురిగింజయనియు, (౩) గురిగింజలయెత్తొకవల్లమనియు,(౮) లేక (౭) గురిగింజలయెత్తొకమాషమనియు, (౪) మాషములయెత్తొక శాణమనియు, నిష్కమనియు,టంకమనియు (౬) మాషములయెత్తొక గద్యాణమనియు (౧౦) మాషములయెత్తొక కర్షమనియు, (౪) కర్షములయెత్తొక * పలమనియు (౪) పలములయెత్తొకకుడవమనియు, బఱింగు మఱియు ప్రస్థాదిప్రమాణంబుల పూర్వోక్తప్రకారంబుగనే ఎఱుంగవలయు.

శ్లో॥ కాలింగంమాగధంచైవద్వివిధంమానముచ్యతే। కాలింగాన్మాగధంశ్రేష్ఠం మానంమానవిదోవిదుః ॥

తా॥ కాలింగము, మాగధములన రెండువిధమానంబులుగలవు. అందుకాలింగంబునకన్న మాగధపరిభాష మిగుల శ్రేష్ఠంబుగనున్నదని వైద్యవరులు వచించెదరు.

* పలమన పదిశాణములయెత్తు.

ఇతి మానపరిభాషాప్రకరణంనామ సప్తమస్సముద్దేశః.

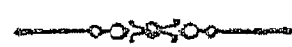
అనుపాన మంజరి.

ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీగణేశాయనమః.

అనుపానమంజరీ.

శ్లో॥ యస్యజ్ఞానమయీమూర్తిస్సచ్చిదానందకారిణీ । తత్పాద పంకజంవందే గ్రంథసంపూర్ణహేతవే ॥

శ్లో॥ ధాతో స్తథోపధాతోశ్చవిషంస్థావరజంగమమ్ । తద్వికారస్యశాంత్యర్థంవక్షేఽనూపానమంజరీమ్ ॥ పక్వాపక్వస్యధాతోశ్చతథా సర్వవిషస్యచ ॥ సర్వేషాందోషనాశార్థంకథితంశాస్త్రదర్శిభిః॥

తాత్పర్యము॥ స్వర్ణాది సప్తధాతువులు, సప్తోపధాతువులు, స్థావరరూపమగు వృక్ష లతాది విషములు, జంగమరూపమగు సర్పాది విషములు, వీనిచే మానవులకు జనించెడి వికారములను శమింప జేయుటకై అనుపానమంజరి అను గ్రంథమును రచియించెద. మఱియు యథావిధిగ జేయంబడిన సువర్ణాది సప్తధాతు భస్మంబులు, ఉపధాతువులు, వీనిచే గలుగు గుణవిశేషంబులను, యథావిధిగ జేయంబడని సువర్ణాది సప్తధాతు భస్మంబులు, ఉపధాతువులు, వీనిచే గలుగు దోషంబులకును, స్థావరజంగమ విషవికారంబులకును, శాంతులను ఆయుర్వేదాను గుణ్యముగ వచించెద.

సువర్ణభస్మవికారశాంతి.

శ్లో ॥ హరితకీంసితాయుక్తాంయఃఖాదతిదినత్రయమ్ । తస్యసౌవర్ణశాంతిస్స్యాద్యథాభానూదయేతమః ॥

తా ॥ దోషయుక్తమగు సువర్ణభస్మ సేవచేవికారము జెందిన మనిషి కరక్కాయలు - ఖండశర్కర - వీటిని సమముగ చూర్ణముజేసి మూడుదినములు సేవించిన "సూర్యుడుదయించుటచే చీకటి బఱుగిడు మాట్కి" సువర్ణభస్మ వికారము నశించు.

రౌప్యభస్మవికారశాంతి.

శ్లో ॥ మధుచేచ్ఛర్కరాయుక్తంయఃఖాదతిదినత్రయమ్ । పక్వాపక్వస్యరౌప్యస్యశాంతిర్భవతినిశ్చితమ్॥

తా ॥ దోషముగల రౌప్యభస్మ సేవనచే నరుడు వికారంబును జెందిక్కృశించుచుండెనేని చీనాశర్కరను చూర్ణముజేసి అందు తేనెకలిపి మూడుదినములు సేవింపవలయు - దానిచే రౌప్యభస్మవికారము నిశ్చయముగ తొలంగును.

తామ్రభస్మవికారశాంతి.

శ్లో ॥ వనవ్రీహింసితాయుక్తంజలేపిష్ట్వాదినత్రయమ్ । యఃపిబేత్ప్రాతరుత్థాయతామ్రజస్తస్యనశ్యతి ॥

తా ॥ అడవి ధాన్యముల బియ్యము - కలకండ - వీనిని సమముగా నుదకముతోనూరి మూడుదినంబులు ప్రాతః కాలంబులయందు సేవించిన దోషయుక్తమగు తామ్రభస్మసేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

నాగభస్మవికారశాంతి.

శ్లో ॥ హేమాంహాకీతకీయుక్తాంసితాంభక్ష్యేదినత్రయమ్ । సద్యోనాగవికారస్యశాంతిర్భవతినిశ్చితమ్ ॥

తా ॥ వస - కరక్కాయలు - కలకండ - వీనిని సమముగా చూర్ణముజేసి మూడుదినములు సేవించిన దోషయుక్తమగు సీసభస్మ సేవనచే జనించిన వికారము తోడనే నిశ్చయముగ నివృత్తియగు.

వంగభస్మవికారశాంతి.

శ్లో ॥ మేషశృంగింసితాయుక్తాంయఃఖాదతిదినత్రయమ్ । తస్యవంగనివృత్తిస్స్యాత్తమశ్చంద్రోదయేయథా ॥

తా ॥ వద్దివేరుపట్ట - కలకండ - వీనిని సమముగ చూర్ణముజేసి మూడుదినంబులు సేవించిన "చంద్రోదయమును గాంచిన మాత్రంబుననే అంధకారము బఱుగిడు భంగి" దోషయుక్తమగు వంగభస్మ సేవనచే జనించిన వికారము నశించు.

అయోవికారశాంతి.

శ్లో ॥ సేవితంమధుఖండాభ్యాంతుత్రుటీచూర్ణందినత్రయమ్ । అయోవికారశాంతిస్స్యాత్తిమిరంసాధుసంగమే ॥

తా ॥ కలకండ - ఏలకులు - వీనిని సమముగ చూర్ణముచేసి యందు తేనెకలిపి

మూడుదినములు సేవించిన " స్నానజన సంగమముచే అజ్ఞానము తొలంగు చందంబున " దోషయుక్తమగు అయోభస్మసేవనచేజనించిన వికారము నశించు.

త్రిధాతుభస్మవికారశాంతి.

శ్లో॥ యఃప్రమాణ్ప్రాతరుత్థాయసేవయేత్త్రిఫలాకణమ్ । తస్యాత్రిధాతుజాశాంతిర్యథాపాపంశివార్చనే ॥

తా॥ త్రివంగ భస్మమును సేవించి అందుగల దోషంబుచే నరుడుకృశింపుచుండెనేని ప్రాతఃకాలంబున * త్రిఫలచూర్ణంబునుసేవింపవలయును. ఇట్లొనర్చిన దోషయుక్తమగు త్రివంగభస్మసేవనవలన జనించిన వికారము " శివార్చనచే పాతకములు తొలంగు చందంబున " నివృత్తియగు.

లోహభస్మవికారశాంతి.

శ్లో॥ సైంధవంత్రివృతాయుక్తంసేవయేత్తప్తవారిణా । అయోవికారశాంతిస్స్యాత్పాపంకేశవదర్శనాత్ ॥

తా॥ సైంధవలవణము - తెల్లతెగడ. వీటిని సమముగ చూర్ణము జేసి యందుష్ణోదకము కలిపి సేవించిన " విష్ణుదర్శనముచే పాతకంబులునశించుభంగి " దోషయుక్తమగు లోహభస్మసేవనచే జనించిన వికారము నశించు.

మండూరవికారశాంతి.

శ్లో॥ క్షౌద్రైర్హరీతకీంయుక్తాంయఃఖాదతిదినత్రయమ్ । తస్యమండూరశాంతిస్స్యాత్స్నానాద్దేహమలంయథా ॥

తా॥ కరక్కాయల చూర్ణమునకుసమముగ తేనెకలిపి మూడుదినంబులు సేవించిన " స్నానంబొనర్చుటచేదేహము నిర్మలంబగు మాడ్కి " దోషయుక్తంబగు లోహకిట్టి సేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

లోహవికారశాంతి.

శ్లో॥ దూర్వారసంసమాదాయమధునాసహసంపిబేత్ ! అయోవికారశాంతిస్స్యాత్కష్టవద్దేవిదర్శనే ॥

* త్రిఫలములన కరక్కాయలు, తానికాయలు, నెల్లివరుగు.

తా ॥ గజకేసరము - తేనె - వీటిని సమముగ జేర్చి సేవించిన "జగదంబను జన్మించుటచేకష్టములు నివృత్తించెడు భంగి" దోషయుక్తముగు లోహభస్మసేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ శ్వేతమార్జారసంధీమాన్ త్రిత్రోపలయుతంపిబేత్ । తేన
తామ్రాభ్రకాంతలోహవిషాశ్శాంతిమవాప్నురోగః ॥

తా ॥ త్రిగజకేసరమునకు సమముగ కలకండ చూర్ణము కలిపి సేవించిన దోషయుక్తమగు యినుపభస్మ సేవనచే జనించిన వికారము హరించు.

హరితాళవికారశాంతి.

శ్లో ॥ దాడిమస్యఫలంసక్వంజలంతస్యాఃపిబేన్నరః । పింగవికార
శాంతిస్స్యాత్పాతకంగురువందనే ॥

తా ॥ చక్కగఫలించిన దాడిమవిత్తుల రసముకు పానంబొనర్చిన దోషయుక్తమగు హరితాళకసేవనచే జనించిన వికారము "గురువందనముచే పాతకంబులు భస్మంబులగు చందంబున" నశించు.

ఘోషవికారశాంతి.

శ్లో ॥ చించాఫలానిపక్వానిజలేపిష్ట్వాపిబేన్నరః । ఘోషవికార
శాంతిస్స్యాద్దారిద్ర్యంనిధిదర్శనే ॥

తా ॥ చక్కగఫలించిన చింతపండును ఉదకంబున బైచి జక్కగ పిసికి పానంబొనర్చిన "నిధినిదర్శించుటచే దారిద్ర్యము తొలంగుచాడ్పున" దోషయుక్తమగు కంచుభస్మ సేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

ఇత్యనుపానమంజర్యాం ధాతువికారశాంతిప్రకరణ
న్నామ ప్రథమస్సముద్దేశః.

పాదరసవికారశాంతి.

శ్లో ॥ వికారోయదిజాయేతపారదాన్మలసంయుతాత్ । గంధకం
సేవయేద్ధీమాన్ప్రాచితంవిధిపూర్వకమ్ ॥

తా ॥ పాదరసమునకు సప్తకంచుకాది దోషంబులుగలవు - అట్టిదోషంబులు గలపాదరస సేవనచే వికారము జనించెనేని శాస్త్రోక్తముగ శుద్ధిజేసినగంధకమును

సేవింపవలయును - ఇటు లొనర్చిన దోషయుక్తమగు పాదరస సేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ గంధకంమాషయోర్ద్వంచనాగవల్లీదళైస్సహ । యఃఖాదేత్ప్రాతరగ్రస్తస్తద్దోషస్తస్యశామ్యతి ॥

తా ॥ రెండుమాషములప్రమాణము శుద్ధిచేసిన గంధకమును తమలపాకులలో నునిచి ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన దోషయుక్తమగుపాదరస సేవనచేజనించిన వికారము నశించు.

శ్లో ॥ ద్రాక్షాకూష్మాండఖండానితులసీశతపుష్పికా।లవంగంనాగకేసంచగంధకేనసమాంశకమ్।కర్షమాత్రంపయోయుక్తంసర్వమేతత్పృథక్పృథక్ । సూర్యోయోగాంతరాసాధ్యాత్సూతదోషవికారనుత్ ॥

తా । ద్రాక్షపండు - బూడిదగుమ్మడుబద్దలు - తులసి - సోపు - లవంగములు - నాగకేసరములు - వీటినిసమముగాచూర్ణముజేసి దానికిసమముగశుద్ధిజేసినగంధకమును గ్రహించిపాలలో రెండుతులములచొప్పున ప్రతిదానినిపైచి ప్రాతఃకాలంబున సేవింపుచుండిన దోషయుక్తమగు పాదరస సేవన చే జనించిన వికారమునివృత్తియగు.

శ్లో ॥ నాగవల్లీరసం।ప్రస్థంభృంగరాజరసంశుభమ్ । తులసీరసప్రస్థంచఛాగదుగ్ధంసమాంశకమ్ ॥ మర్దితంసర్వగాత్రేషుయామయుగ్మం దినత్రయమ్ । స్నానంశీతళనీరేణసూతదోషప్రశాంతయే ॥

తా ॥ తమలపాకురసము - గుంటగలగరాకురసము - తులసియాకురసము - మేకపాలు - వీనిని దినుసుకొక్కొక్క ప్రస్థము చొప్పున నేకముజేసిసర్వాంగములకు రెండు ఝాములవగకు మర్దన జేయించికొని శీతోదకములో స్నానము జేయవలయు - ఇటుల మూడుదినంబులుజేసిన దోషయుక్తమగు పాదరస సేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

హరితాళకవికారశాంతి.

శ్లో ॥ జీరకంశర్కరాయుక్తంసేవయేద్దివసప్తకమ్ । తాళవికారశాంతిస్స్యాద్దారిద్ర్యముద్యమేయథా ॥

తా ॥ జీలకఱ్ఱ - శర్కర - వీనిని సమముగ నేకముజేసి ఏడుదినంబులు సేవించిన “ ఉద్యోగమువలన దారిద్ర్యము తొలగునాడ్పున ” దోషయుక్తమగు హరితాళక సేవనచే కృశించునటులంజేసెడి వికారము తొలంగు.

శ్లో ॥ కూశ్మాండస్వరసంపేయంవా గాలశాంత్యైపచ । రాజహంసీరసంతావత్తాలవిక్రుతిశాంతికృత్ ॥

తా ॥ బూడిదగుమ్మడు - దురదగొండివేళ్లు - రాజహంస- వీనిరసమునుసమముగ నేకముజేసి సేవించిన దోషయుక్తమగు హరితాళక సేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ సుపర్ణపుష్పభూనింబక్వాథం సేవేద్దినత్రయమ్ । తాలవికారశాంతిస్స్యాత్తోయమశాంతిస్యాథాస్త్రియా ॥

తా ॥ నల్లఉమ్మెత్తపూలు లేక, ప్రాకుడువేళ్లు - నేలవేము - వీనినిసమముగ దంచికషాయము పెట్టి పానముజేసిన రూపవతియగు స్త్రీసంభోగముచేకాకుమున్శాంతి జెందునూట్కి దోషయుక్తమగుహరితాళక. సేవనచేజనించినవికారమునివృత్తియగు.

శ్లో ॥ యథారసవిషంహన్యాద్గోదుగ్ధేచగంధకమ్ । సశితాసర్పాక్షీరసస్తథా తాళవిషంపునః ॥

తా ॥ ఆవుపాలతో శుద్ధిజేసినగంధకమునుసేవించుటచే పాదరసదోషంబును, శర్కర - సర్పాక్షీరసము - వీటిని సమముగ కలిపి సేవించిన హరితాళకజనితదోషంబున్ను నివృత్తియగు.

మణిశిలవికారశాంతి.

శ్లో ॥ క్షీరకంమాక్షికైర్యుక్తం సేవయేద్యోదినత్రయమ్ । తస్యవికారంకునటీసకరోతికదాచన ॥

తా ॥ ఆవుపాలు - తేనె - వీనిని నేకముగజేసిమూడుదినంబులు సేవించిన దోషయుక్తమగు మణిశిలసేవనచేవికారంబెప్పుడును జనింపకయుండును.

గంధకవికారశాంతి.

శ్లో ॥ గవాంపయో ఘృతైర్యుక్తంపలీవికృతిశాంతికృత్ । తత్రైవ దేవకుసుమంవచాయుక్తంచశాంతికృత్ ॥

తా ॥ ఆవుపాలు - నెయ్యి - వీటినినేకముజేసి సేవించిన గంధక సేవనచే జనించిన వికారముహరించు- మరియు లవంగములు - వస. వీటిని చూర్ణముచేసిసేవించిన దోషయుక్తమగు గంధకముచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

అభ్రకవికారశాంతి.

శ్లో ॥ ధాత్రీఫలంజలైఃపిష్ట్వా సేవయేద్యోదినత్రయమ్ । తస్యవికారశాంతిస్స్యాత్త్వభ్రకస్యనసంశయః ॥

తా ॥ ఉసిరికెకాయలవలనగు దోషము, ఉసిరికాయలలోని ఉసకములైనది చియించిన రసముతోసి మూడుదినములు సేవించిన సోమయుక్తమగు అభ్రక సేవనచే జనించిన వికారము నిస్సంశయముగ నివృత్తియగును.

మాక్షికవికారశాంతి.

శ్లో ॥ కులుత్థస్యకషాయేణమాక్షికదోషప్రశాంతికృత్ । తథైవ దాడిమత్వచాదేహస్యాసుఖకాంక్షిణః ॥

తా ॥ ఉలవకట్టునైనను, లేక దాడిమకాయలరసంబునైనను, త్రాగినమాక్షిక సేవనచేజనించిన వికారము నశించుటయేగాక తేనెచే గలిగినవికారంబునుగానశించు.

ఇంగిలీకము, శిలాజత్తు, వీటివికారశాంతి.

శ్లో ॥ మరిచంఘృతసంయుక్తంసేవయేద్దినసప్తకమ్ । తస్యశిలాజితశ్శాంతిస్తద్వద్రక్తస్యశాంతికృత్ ॥

తా ॥ మిరియాలు - నెయ్యి - వీటిని సమముగ నేకముజేసి ఏడుదినంబులు సేవించిన ఇంగిలీకము, శిలాజిత్తు, వీటివికారము నివృత్తియగు.

భల్లాతకవికారశాంతి.

శ్లో ॥ సితయాసహయామాచ్ఛమేఘనాదరసస్యచ । తస్యాద్భల్లంవిషంహంతియథాలింగప్రసేవనాత్ ॥

తా ॥ చిర్రికూర రసములో కలకండ కలిపి త్రాగిన "లింగార్చనచే పాతకంబులుతొలంగుమాడ్కి" జీడిగింజలచేజనించిన వికారము నాకరఘామములో నివృత్తియగు.

ఖదిరవికారశాంతి.

శ్లో ॥ ఖదిరోద్భవంగోపయసాసితాయుక్తంతథైవచ । యస్సే వేద్యామమేకంభల్లవికృతశాంతికృత్ ॥

తా॥ ఆవుపాలలో కలకండకలిపి త్రాగిన చంద్ర, జీడిగింజలుదీనిని సేవనచేజనించిన కారము నాకరఘామములో నివృత్తియగుటయేగాక జీడిగింజలచే జనించిన వికారముస గా నివృత్తియగు.

కర్పూరవికారశాంతి.

శ్లో ॥ ధాన్యాకంసితయాయుక్తంమరిమర్దితపానతః । కర్పూర వికృతిస్సాన్త్యస్మహేషికృతస్తథా ॥

తా ॥ ధనియాలనుడుదకముతో నూరియందుఖండశర్కర కలిపి సేవించుననులేక బత్తి పేడరసముత్రాగిననుదోషయుక్తమగుకర్పూరసేవనచేజనించిన వికారము నివృత్తియగు.

ఋక్థక వికారశాంతి.

శ్లో॥ జంబీరరసమాదాయ పిబేత్త్రిదినంనరః। తస్యఋక్థక శాంతిస్స్యాత్తద్వల్లీజేనవారిణా ॥

తా ॥ నిమ్మపండ్లరసమును మూడుదినంబులు పానము జేసినను, లేక వరిపేలాలను ఉదకంబునవైచిజక్కగ పిసికి త్రాగినను, దోషయుక్తమగుమైలుతుత్థము, పాలతుత్థము కఫరి వీనిసేవనచే జనించిన వికారము తొలంగు.

మృగాంక వికారశాంతి.

శ్లో ॥ గవాంఘృతంసితాయుక్తం మృగాంకస్యచశాంతికృత్ । తథైవచామ్లకరసస్సద్యోవికృతిశాంతికృత్ ॥

తా ॥ శర్కరలో ఆవునెయ్యికలిపిసేవించినను, లేక ఉసిరికాయలరసమును త్రాగినను, కస్తూరిసేవనచే జనించిన వికారము శీఘ్రముగ నివృత్తియగు.

నవాసాగర వికారశాంతి.

శ్లో ॥ గర్దభస్యవిషంభక్ష్యేత్తథైవనవసాగరమ్ । మృత్తికాగైరికాసీమకాంచత్రుట్యంచశాంతికృత్ ॥

తా ॥ గాడిదె పెంటికల రసమును త్రాగిన అశుద్ధమగు నవాసాగరసేవనచే జనించిన వికారము నివృత్తిజెందుటయేగాక మృత్తిక, కావిరాయి, అన్నభేది, మొదలగువాని సేవనచే జనించిన వికారములుసగా నివృత్తియగు.

మౌక్తికాది వికారశాంతి.

శ్లో ॥ ఘృతంమధుసితాయుక్తంగోదుగ్ధేనసమంపిబేత్ ।తస్యమౌక్తిప్రవాళస్యహీరకస్యవిషంహరేత్ ॥

తా ॥ నెయ్యి - తేనె - కలకండ - ఆవుపాలు - వీటిని - సమముగా నేకముజేసిపానముజేసిన దోషయుక్తమగు ముత్తియములు, పగడములు, వజ్రములు, మొదలగువాని సేవనచే జనించిన వికారము హరించు.

ఇత్యనుపానమంజర్యా ముపధాతు వికారశాంతి ప్రకరణం నామ ద్వితీయస్సముద్దేశః.

నాగఫేనవిషవికారశాంతి.

శ్లో॥ బృహత్యాద్రాక్షారసం దుగ్ధం పలమాత్రం నిషేవణాత్। నాగఫేనవిషం యాతి స జీవతి చిరం ధ్రువమ్ ॥

తా॥ ద్రాక్షరసమును ఆవుపాలలో కలిపి యందొక పలము నేని, నాలుగు తులములనేని, సేవించిన నల్లమందు భక్షణచే జనించిన వికారము నివృత్తియై చిరకాలము వరకు జీవించియుండును.

శ్లో॥ ఉగ్రాసింధుస్తథాకృష్ణా వ్యాధో మదనకః ఫలమ్। తప్తనీరేణ తద్దేయమహిఫేనవిషం హరేత్ ॥

తా॥ వస-సైంధవలవణము-పిప్పళ్లు-మ్రంగకాయలు-వీటిని సమభాగములుగ ఉష్ణోదకములో నూరిపానము జేసిన నల్లమందు భక్షణచే జనించినవికారమునివృత్తియగు.

శ్లో॥ టంకణం నీలతుత్థం చ ఘృతయుక్తం చ దాపయేత్। తేనానాం తిర్భవేత్సద్యో నాగఫేనవిషం త్యజేత్ ॥

తా॥ వెలిగారము-మైలుతుత్తము - వీటిని సమముగ చూర్ణముచేసియందు నెయ్యికలిపి సేవించిన వమనంబై నల్లమందు దోషము శీఘ్రముగ నశించు.

ఉమ్మెత్తవిత్తులవికారశాంతి.

శ్లో॥ వృంతాకఫలబీజస్య రసో ద్విపలమాత్రయా। భక్షణాద్భ్రక్తధుత్తూరవిషం నశ్యతి నిశ్చితమ్ ॥

తా॥ వాకుడువిత్తులనేని, ఉమ్మెత్తవిత్తులనేని, ఉదకముచే వంచిరసము తీసియందు నాలుగుపలములు సేవించిన ఉమ్మెత్తవిత్తుల భక్షణచే జనించిన వికారము నిస్సంశయముగ హరించు.

శ్లో॥ కార్పాసపుష్పం సితయా జలేనోక్త్వా ల్పపానతః। ధత్తూరస్య విషం యాతి తథా లవణసేవనాత్ ॥

తా॥ పగిడి ప్రత్తిపూలు- కలకండ- వీటినియుదకములో నూరి పానము సేసినను లేక, లవణమును ఉదకములో కలిపి త్రాగినను, ఉమ్మెత్తవిత్తులభక్షణచే జనించినవికారము నివృత్తియగు.

శ్లో॥ గోదుగ్ధం ప్రస్థమేకం తు శర్కరాయాః పలద్వయమ్। తస్య పానాద్విషం యాతి ధత్తూరస్య చ నిశ్చితమ్ ॥

తా ॥ నాలుగు సేర్ల ఆవుపాలలో నాలుగుతులములచీనాశర్కర కలిపి త్రాగిన ఉష్మోత్రపిత్తుల భక్షణచే జనించిన వికారము నిశ్చయముగ నివృత్తియగు.

వత్సనాభి వికారశాంతి.

శ్లో ॥ పటూశనస్యవృక్షస్యరసఃపలప్రమాణతః। శర్కరాయుక్తపానేనవత్సనాగవిషంహరేత్ ॥

తా ॥ ఒకపలము పటూశనవృక్ష రసములో శర్కరకలిపి త్రాగినవసనాభి భక్షణచే జనించిన వికారము నివృత్తియగు.

భల్లాతకవికారశాంతి.

శ్లో ॥ సర్షపోమేఘనాదశ్చనవనీతసమన్వితః। భల్లాతకభవేశోథేహ్యంతిలేపేనదేహినః ॥

తా ॥ ఆవాలు - చిత్తికూర - వెన్న - వీటిని సమభాగములుగ ఖల్వంబునవైచిజక్కగ మర్దించి శరీరమునకు లేపనము జేసికొనిన జీడిగింజలచే జనించినవాపు నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ దారుసర్షపముస్తానినవనీతేనలేపయేత్ । భల్లాతకవికారోయంసద్యోగచ్ఛతిసత్వరమ్ ॥

తా ॥ దేవదారు - ఆవాలు - తుంగముస్తెలు - వీటిని సమముగ చూర్ణముజేసిఅందు వెన్నకలిపి శరీరమునకు లేపనముజేసికొనిన జీడిగింజలచే జనించినవాపు తోడనే నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ నవనీతతిలౌదుగ్ధంప్రునఃఖండయుతంతథా। ఏతద్ద్వయప్రలేపేనహంతెభల్లాతకవ్యథామ్ ॥

తా ॥ వెన్న - నువ్వులు - వీనినైనను, లేక, ఆవుపాలు - ఖండశర్కర - వీనినైనను, ఏకముజేసి జక్కగనూరి శరీరమునకు లేపనము జేసికొనిన జీడిగింజలచేజనించినబాధ నివృత్తియగు.

తుమ్మెదలకాటుచేజనించువికారమునకుశాంతి

శ్లో ॥ గోదధిశుంఠీసంయుక్తంపానంభృంగీవికారనుత్ । శిఖస్సదంశజంతద్వజ్జలేపిష్ట్వాంపి జేన్నరః ॥

తా ॥ శాంతిని ఆవుపెరుగుతోనూరి యందు ఆవు పెరుగు కలిపి త్రాగినను, లేక, సోపు - పసపు- వీనిని నుదకము చేసూరి త్రాగినను తుమ్మెదల కాటుచే జనించిన వికారము నశించు.

గురిగింజలవికారశాంతి.

శ్లో ॥ మేఘనాదరసో గాఢిస్యాంశర్కరా యుక్తపానతః । ఉచ్చటాయావికారస్యశాంతిస్స్యాద్దుగ్ధసేవనాత్ ॥

తా ॥ చిత్తికూరారసములలో శర్కరకలిపి త్రాగినను, లేక ఆవుపాలు త్రాగినను, గురిగింజలవికారము శమించును.

శ్లో ॥ మధుఖర్జూరమృద్వీకావృక్షామ్లాంమ్లాచదాడిమాః । పరూషైరామలకైశ్చైవయుక్తాస్సద్యోవికారనుత్ ॥

తా ॥ తేనె - ఖర్జూరము - ద్రాక్షపండు - పుల్లప్రబ్బలి - చింతపండు-దాడిమపండు - పేరీతపండ్లు - ఉసిరికె కాయలరసము - వీటిని సమముగ నేకముగానించి పానము జేసిన గురిగింజభక్షణచే జనించిన వికారము శమించు.

పోకలుమొదలగువానివికారశాంతి.

శ్లో ॥ పూగీఫలంజడేశీతవస్త్రవాతోహితంభవేత్ । శర్కరాభక్షణేదేయాఃమధువాశర్కరాన్వితమ్ ॥

తా ॥ వక్కలభక్షించుటచే సొక్కుగలిగినేని యదిశమించుటకై శీతోదకములో తడిపిన వస్త్రముయొక్క గాలిని సేవించవలయు - మరియు శర్కరనేనిలేక తేనెలో కలిపిన శర్కరనేని, సేవించవలయు-

కోద్రవధాన్యవికారశాంతిః

శ్లో ॥ కోద్రవాశాంభవేన్మూర్ఛాదేయంక్షీరంసుశీతలమ్ । సగుడఃకూష్మాండకరసోహంతిమద్యసకోద్రవమ్ ॥

తా ॥ ఆరికె అన్నమునుభుజించినందుచే మూర్ఛగలిగినేని యదిహరించుటకై అపుడు పిండికిన ఆవుపాలనేని బెల్లములో బూడిదెగుమ్మడు కాయగసమును గలిపియేని పానము జేయవలయు - అందుచే కోద్రవధాన్యవికారము శమించు.

తా ॥ త్రిఫలములు - శ్రీగంధము - కోష్ఠు - అల్లము- వీటినిచూర్ణముచేసినేతి లోకలిపి పానలేపనములుజేసిన కందురీగ- తేనెటీగ మొదలగువాని కాటుచేజనించిన వికారము హరించు.

సర్పాదివిషశాంతి.

శ్లో ॥ గోజిహ్వాఫణినీశక్రవారుణీనాతికర్ణికా । ఏకైకాపాన మాత్రేణసర్పాదిగరళంహరేత్ ॥

తా ॥ ఎద్దునాలుకచెట్టు - తెరిగొట్టు - ఆగసి - వెక్కుడుతీగె - వీనిలోదేని రసమునైన పానముజేసిన సర్పములు మొదలగువాని విషము హరించు.

శ్లో ॥ సరామఠావచాఘృష్టాకరబాహుప్రలేపనాత్ । ఘటసర్ప స్తదాగ్రాహ్యోనదంశతికదాచనః ॥

తా ॥ ఇంగువ - వస - వీటిని ఉదకముతో జక్కగనూరి హస్తబాహువులకు చక్కగలేపనముజేసికొనిన ఘటసర్పకాటుచే జనించిన విషదోషము హరించుటయే గాక మరల యెప్పుడును సర్పదష్టము గలుగకనుండు.

శ్లో ॥ యథాఖలస్యవైషమ్యాత్పీడతోయాతిసజ్జనః । తథావచా యాధూపేనగృహంముక్త్వావ్రజేద్గృహీ ॥

తా ॥ గృహమున సర్పమును గాంచుటచే భయమువెందెడి సజ్జనులు ఒకసేరు వసను ధూపమువేసిన వాస్తుసర్పము మొదలగునవి శీఘ్రముగ పలాయనంబగును.

శ్లో ॥ తుత్థంచోగ్రామఫలంగోదుగ్ధేంచపానమేత్ । తస్మాత్స ర్పవిషంయాతితథోషణఘృతేనచ ॥

తా ॥ మైలుతుత్తము - వస - మ్రిగకాయలు - వీటినితగుమాత్రముగ గ్రహించియుదకముతోనూరి ఆవుపాలలోకలిపి పానముజేసిన వమనంబై సర్పవిషము హరించు. మరియు మిరియాలను చూర్ణముచేసి నేతిలోకలిపి యుష్ణముజేసి భక్షించిన సర్పవిషము హరించు.

శ్వానవిషశాంతి.

శ్లో ॥ శ్వానస్యాపివిషంహంతిలేపంకుక్కుటవిష్ఠయా । గుడై స్తైలార్కదుగ్ధైశ్చ లేపశ్చాశ్వానవిషంహరేత్ ॥

తా ॥ కుక్కకరచిన స్థలంబున కోడిమలమునైనను, లేక - బెల్లము - తైలము జిల్లేడుపాలు - వీటిని నేకముజేసియైనను, లేపనము జేయుచుండిన కుక్కకాటు విషము హరించు.

శ్లో ॥ ఉన్మత్తశ్వానదంష్ట్రాణాంకుమార్దళ్సైంధవమ్ । సుఖోష్ణాపః పిబేత్ప్రాతస్త్రిదినాంతేసుఖావహః ॥

తా ॥ నెయ్యి - కలుబందరసము - వీటిని నేకముజేసి కించిదుష్ణముజేసి సాంగశీతలమున నందొకింత సైంధవలవణము కలిపి మూడుదినంబులు ప్రాతస్సాయంకాలంబులయందు త్రాగిన వెఱ్ఱికుక్క కాటువిషము హరించు.

శ్లో ॥ తైలంతిలానాం పలలంగుడంచక్షీరంతథార్కస్యసమమేవపీతమ్ । అలర్కముగ్రంవిషమాశుహంతిసర్వోద్భవంవాయురివాభ్రబృందమ్ ॥

తా ॥ వెఱ్ఱికుక్కకాటుచే క్షీణించుచుండెడి నరుడు నూనె-నువ్వులచూర్ణము-బెల్లము-జిల్లెడుపాలు- వీటిని నేకముజేసి త్రాగిన వెఱ్ఱికుక్క కాటుచే జనించిన విషముహరించు-మఱియు జిల్లెడుపాలు, జెముడుపాలు, తెల్లగడ్డలు, వసనాభిమొదలగువాని సేవనచే దోషముజనించినందువలన కృశించుచుండెడినరుడు పైజెప్పిన ద్రవ్యములను శరీరమునకు లేపనము జేసికొనిన నదిహరించు.

శ్లో ॥ యస్త్వాశుకర్కనాలంచమరిచంకర్షభక్షణాత్ । తద్వ్రణంతత్క్షణాదేవదహేల్లోహశలాకయా ॥

తా ॥ గుమ్ముడువేళ్లు (౨) తులములు - మిరియాలు (౨) తులములు - వీటిని యుదకముతో నూరి ముద్దచేసి ప్రతిదినంబును భక్షించుచుండిన వెఱ్ఱికుక్క కాటుచే గలిగిన వ్రణము శీఘ్రముగ మానును - మఱియు కరచిన స్థలంబున తత్క్షణంబుననే యినుపశలాకుతో రక్షలు వేయవలయును.

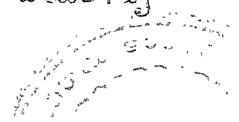
దుష్టజంతువికారశాంతి.

శ్లో ॥ విశంక్రౌంచజలేఘృష్ట్వానిత్యంపిబతియోనరః । తస్యోచశేదుష్టజంతోర్విశంనశ్యతితత్క్షణాత్ ॥

తా ॥ క్రౌంచపక్షిమలములను జలముచేనూరి ప్రతిదినము పానముసేయుచుండెడి నరుని దుష్టజంతువులు కరచినను వానివిషము శీఘ్రముగనశించు.

వృశ్చికవిషశాంతి.

శ్లో ॥ హింగుశ్చార్కపయోఘృష్టోదయోంపరిచదాపయేత్ । వృశ్చికస్యవిషంహంతిరజనీంవ్యాపదిర్యథా ॥

తా॥ మంచియింగువ - జిల్లేడుపాలు . వీటిని సమముగనూరివృశ్చికదష్టమై నస్థలంబునపదేపదేలేపనము చేయుచుండిన "సూర్యుడు వుదయించుటచే అంధకార ముతొలంగుభంగి" వృశ్చికవిషము హరించు.

శ్లో॥ బాణపుంఖరసోపీతో మేఘనాదరస స్తథా।శర్కరాసహి తంపానంవిషంవృశ్చికజంహరేత్ ॥

తా॥ వెంపలిరసము - చిత్రికూరరసము - కలకండ - వీటినిసేకముజేసి పానముజేసిన వృశ్చికవిషముహరించు.

గృహగోధికావిషశాంతి.

శ్లో॥ కటుత్రయంసింధుకరంజబీజంద్వయంనిశాయాః కపికచ్ఛు బీజమ్ । సహాంతిపానేనవిలేపనేనవిషంసమస్తంగృహగోధికాయాః॥

తా॥ శొంఠి - పిప్పలి - మిరియాలు - సైంధవలవణము - కానుగవిత్తులు - పసపు - మానిపసపు - దురదగొండివిత్తులు - వీటిని ఉదకముతోనూరి త్రాగినను - లేక లేపనముజేసికొనినను, గృహగోధిక (బల్లి) మొదలగువాని విషదోషములు హరించు.

శరటవిషశాంతి.

శ్లో॥ అర్కమూలంవచాచూర్ణంపీతంశీతేనవారిణా। తస్యాశరట విషంసద్యశ్శాంతిర్భవతినిశ్చితమ్ ॥

తా॥ జిల్లేడువేరు - వస - వీటినిచూర్ణముజేసి శీతోదకముతో పానముచేసిన తొండలుకరచినందుచే జనించినవిషదోషము హరించు.

మూషకవిషశాంతి.

శ్లో॥ సితాయాఃపలమానంతుబాణపుంఖరసఃఫలమ్ । యఃపిబే త్ప్రాతరుత్థాయమూషకస్యవిషాపహమ్ ॥

తా॥ రెండుతులముల కలకండలో రెండుతులముల వెంపలిరసముకలిపిప్రాతఃకాలంబున మేల్కొనినతోడనే త్రాగిన యెలుకకాటుహరించు.

శ్వేతమూషకకృతగ్రంధివిషశాంతి.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాత్తుపతితంమూషంశ్వేతవర్ణంసుదారుణమ్।పాతస్థాః నేభవేద్గ్రంధిస్స్యాగ్రధిర్గ్నృత్యుదాయికా । శస్త్రేణగ్రంధింవిస్ఫోట్యఖర స్యశకృతంక్షిపేత్। తేనదుష్టస్యగ్రధితోవికృతశ్శాంతికృద్భవేత్ ॥

తా ॥ అతిదుష్టమగు శ్వేతమూషకము ఊర్ధ్వంబుగనుండి శరీరముమీద పడెనేని నచట గ్రంథులు జనించిమరణంబుగలుగు - గావున గ్రంథులు జనించిన తోడనే వానిని శస్త్రముచే గోంచెముగ గీచి నందుగాడిదెపెంటికలను లేపనము చేసిన యా గ్రంథులు శమించు.

సింహబాలవిషశాంతి.

శ్లో ॥ మధోశ్చపలమానంతుదినంవింశతియఃపిబేత్ । తస్యసింహస్యబాలస్యవిషంనస్యాత్కదాచన ॥

తా ॥ పూటకుపలప్రమాణము చొప్పున యిరువదిదినములు తేనెను పానముజేసిన వ్యాఘ్రరోమ జంతువిషము నివృత్తియగు.

భ్రమరమక్షికయోర్విషశాంతి.

శ్లో ॥ మహిషీనవనీతంచటంకణైస్సహమర్దయేత్। మాక్షికభ్రామరస్యాంతంనాగఫేనేనతత్సమమ్ ॥

తా ॥ బర్రెవెన్న - వెలిగారము - వీటిని సమముగ నేకముచేసిమర్దించి శరీరమునకు లేపనముజేసికొనిన తుమ్మెదలు, అడవియీగెలు మొదలగు దుష్టజంతువుల కాటుచే జనించిన విషవికారము సగాహరించు. మరియు, నల్లమందుచేజనించిన వికారము సగాహరించు.

కర్ణప్రవేశజోరిగలు మొదలగువానికిశాంతి.

శ్లో ॥ కర్ణప్రవేశేఖర్జూరతత్కర్ణేమూత్రకంక్షిపేత్ । తథాచతిలతైలంచథంకేవత్సస్యశ్లత్థకమ్ ॥

తా ॥ గోమూత్రము -మంచినూనె వీటినినేకముజేసి కించిదుష్ణము చేసియైనను లేకఆవుదూడపేడలో రసముతీసియైనను, చెవిలోవేయుచుండిన చెవిలో జోరిగలు మొదలైనవి ప్రవేశించినందుచే జనించు వికారములు హరించు.

శ్లో ॥ జిహ్వయాస్తాలుకాయోగాదమృతం స్రావయేత్తుయత్। విలిప్తం తేనదంశస్యసర్వవిషంక్షణమాత్రతః ॥

తా ॥ వనమక్షికములు కరచినస్థలంబున లేచినదద్దులకు మనుజులయొక్క జొల్లును లేపనముజేసిన నవితోడనే నదృశ్యంబులగు.

మూషకాద్యల్పజంతువిషశాంతి.

శ్లో ॥ భల్లాతకఫలంముస్తాకపికచ్ఛుఫలంతథా । రాలసిద్ధార్థ

పితేషాంచూర్ణధూపప్రభావతః । మూషకామశకామక్షీమత్కుణా విష కీటకాః । పలాయంతేగృహాంముక్త్వాయధాయుద్ధేతికాతరాః ॥

తా ॥ జెక్కిగింజలు - జిల్లేడుకాయలు - తుంగముస్తెలు - తీటకోవెలకాయలు - యక్షధూమ - తెల్లఆవాలు - వీనిని చూర్ణముచేసిగృహములోధూపమువేసిన "యుద్ధమున పిరికితనముగలవారు బయిగిడుభంగి" ఎలుకలు, దోమలు ఈగలు - నల్లులు, విషజంతువులు, ఇవి పలాయనంబులగు.

శ్లో ॥ అర్కమూలంచవార్తాయాభావితంహ్యాగ్నినాసహా। కటుతైలాక్తదీపస్థానిశాయాంమత్కుణాపహా ॥

తా ॥ జిల్లేడువేరుప్ప - వార్తాయమూలము - వీటిని ఎఱ్ఱచిత్రమూలపురసములో భావనచేసి యందావనూనెకలిపి దానిలోవత్తినితడిపి రాత్రులయందు దీపమువెలిగించిన నల్లులునశించు.

యూకాదిదంశనవిషశాంతి.

శ్లో ॥ శ్రీమూలంగోజలేఘృష్ట్వాదేహే లేపంచకారయేత్ ।యూకాచలిక్షకానాశయంత్యపితత్క్షణాత్ ॥

తా ॥ మారేడువేరును గోమూత్రముతో గంధముతీసి దేహమునకులేపనముజేసికొనిన పేలు, ఈరు, చీరపేలు, మొదలగు సమస్తస్వేదజములుతోడనే నశించు.

శ్లో ॥ శిలాగంధకగోమూత్రవిడంగంకటుతైలతః । ఏషాంలేపేభవేచ్ఛాంతిస్నానాయూకాచలిక్షకా ॥

తా ॥ శిలాజిత్తు - గంధకము - వాయువిళంగములు - వీటినిచూర్ణముచేసిఅందుగోమూత్రము, ఆవనూనెకలిపి శరీరమునకు లేపనముజేసికొనిన పేలు, ఈరులు, చీరపేలుమొదలగునవి యన్నియు నశించు.

భ్రమరకృతజలోదరరోగశాంతి.

శ్లో ॥ షట్పాదేచోదరేప్రాప్తేజలోదరఃప్రజాయతే । తస్యాశుక్షిప్పలీదేయావికృతేశ్శాంతకృత్సదా ॥

తా ॥ ఉదరములో తుమ్మెద ప్రవేశించుటచే జలోదరరోగము జనించు - కావున ప్రత్యహము పిప్పళ్లుసేవింపుచుండిన తుమ్మెదవల దోషజనిత వికారముశమించు.

సర్వవిషములకుఅనుపానము.

శ్లో ॥ తైలంచామ్లంతథాన్నిద్రాంవర్జయేద్విషపీడితః । తండులంఘృతదుగ్ధంచశ్రేష్ఠపథ్యంవిషాతురే ॥

తా॥ నూనె, పులుసు, నిద్ర మొదలగువానిని విషపీడితులువర్జింపవలయు. అట్టి వారికి బియ్యపుఅన్నము - నెయ్యి - ఆవుపాలు - యివి హితకరంబులుగనుండు.

శ్లో॥ ధాతోస్తథోపధాతోశ్చ విషంస్థావరజంగమమ్ । సర్వేషాంవమనంశ్రేష్ఠంవిరేకశ్చతథైవచ ॥

తా॥ ధాతూపధాతుజనితవిషవికారములకును, స్థావరజంగమాదివిషవికారములకును, వమనవిరేచనములివ్వవలయు.

సమస్తవిషవికారములకుసామాన్యౌషధము.

శ్లో॥ క్షౌతాక్షౌతాధికారేషుసదాదేయంచభేషజమ్ । సితామధుఘృతపయస్తండులంమాహిషంశకృత్ ॥

తా॥ కలకండ - తేనె - నెయ్యి - పాలు - బఱ్ఱెపేడరసము ఇవి సందిగ్ధవిషములకు హితకరములుగనుండు.

శ్లో॥ పృథక్పృథక్సదాదేయంశ్వానస్యచవిషంవినా । ఆలర్కేదూషమన్నంచజలంపశ్చాత్పలాండునా ॥

తా॥ వెఱ్ఱికుక్కవిషమునకు తప్ప యితరఅన్నివిషములకును పైజెప్పినకలకండా మొదలగువానిని వేర్వేరుగనివ్వవలయు - మఱియువెఱ్ఱికుక్కవిషమునకువేడియన్నము - ఎఱ్ఱగడ్డలరసము, ఇవిహితకరములుగనుండు.

ఇత్యనుపానమంజర్యాం జంగమవిషశాంతి ప్రకరణంనామ

చతుర్థస్సముద్దేశః.

ధాతూపధాతుమారణరోగానుపానప్రకరణము.

శ్లో॥ అథధాతస్సంప్రవక్ష్యామిధాతూపధాతుమారణమ్ । రోగాణామనుపానంచసంక్షేపాత్కథ్యతేధునా ॥

తా॥ ఇకధాతురూప ధాతుమారణంబులను, రోగానుపాన విశేషంబులను సంక్షేపముగ వచియించెద.

పారదోత్పత్తి.

శ్లో॥ స్కందంచాత్తారకహింసార్థంకైలాసేప్రార్థితస్సురైః । కరుణాత్మామహాదేవఃపార్వతీవల్లభశ్శివః । రతేశ్శంభోశ్చ్యుతంరేతోగృహీతంవహ్నినాముఖే । క్షిప్తంతేనచతుర్దిక్షుమాయాంతత్పృథక్పృథక్

సౌమ్యాదివిక్షు నస్యాంతే గౌరీశాపాన్న కార్యకృత్ । పశ్చిమాయాం తుయక్షిప్తం సదిశత్సర్వకార్యకృత్ । ఏషోత్పత్తిస్సమాఖ్యాతా పారదస్యమనీషిభిః ॥

తా॥ తారకాసురవధార్థమై కార్తికేయుని జనింపజేయవలయునని కరుణాత్ముండును, పార్వతీవల్లభుండును నగుసీశ్వరుని దేవేంద్రుడు మొదలగు సమస్తదేవతలు ప్రార్థించిన నతండు కార్తికేయజనననిమిత్తమై పార్వతితో సంయోగము జేయునెడ వీర్యము పతనంబయ్యె - దానిని అగ్ని గ్రహించి దానిని భరింపనేరక భూమియందువిడిచినది నలుదిక్కులయందు వ్యాపించె. ఉత్తరదిశయందు పడినరసము గౌరీశాపము చే నిష్ఫలంబగుటం జేసి నదియేకార్యమందు నుపయోగింపదనియు, పశ్చిమదిశయందు పడినరసము సమస్తకార్యములకు నుపయోగించుననియు, ఆయుర్వేదవేత్తలువచించెదరు.

పాదరవర్ణభేదములు.

శ్లో॥ శ్వేతవర్ణోద్విజస్ప్రోక్తో రక్తఃక్షత్రియసంజ్ఞకః । పీతవర్ణో భవేద్వైశ్యఃకృష్ణస్తుశూద్రజాతయః ॥

తా॥ శ్వేతవర్ణముగలరసము బ్రహ్మజాతియనియు, రక్తవర్ణముగల రసముక్షత్రియజాతియనియు పీతవర్ణముగలరసము వైశ్యజాతియనియు కృష్ణవర్ణముగలరసము శూద్రజాతియనియు పలుంగు.

శ్లో॥ నాగోవంగోమలోవహ్నిశ్చాంచల్యంచవిషంగిరిః । అసహ్యాగ్నిర్మహాదోషాస్స్వభావాత్పారదేస్థితాః ॥

తా॥ పాదరసమున స్వాభావికముగ నాగ, వంగ, గిరి, అసహ్యాగ్ని, మొదలగుమహాదోషంబులుగలవు - అవి నివారించుటకై అష్టాదశసంస్కారములజేయవలయు.

పాదరసగుణము.

శ్లో॥ సూతష్షడ్రసయుక్తిదోషశమనస్సర్వామయధ్వంసకృత్। కాంతాకామవిమర్దనోతిబలకృత్సిద్ధిసుధాయాశ్శివః । చక్షుష్యస్స్మృతి పదోమరణహృద్వ్యార్ధిక్యజిద్వృద్ధికృత్ । జాడ్యఘ్నంక్రిమికుష్ఠహాకనకకృత్సంయోగవాహీరసః । శషేర్దనమహారాశిం యద్వద్దహతిపావకః । తద్వద్రాతుగతాంసూతోరోగాన్ దోషత్రయోద్భవాన్ ॥

తా॥ పాదరసము షడ్రసములతో గూడినదై త్రిదోషశమనకారిగను, ఆమసంబంధ దోషముల హరింపంజేయునదిగను, కామమును వృద్ధిచేయునదిగను, కడుబల

కారిగను, అమృతతుల్యముగను, శివస్వరూపిగను, చక్షురింద్రియమునకు ప్రకాశము గలుగంజేయునదిగను, స్మృతి - రూపము, వీటినిగలుగంజేయునదిగను, మృత్యువు-ముదిమి, వీటిని జయించునదిగను, శరీరవృద్ధిని గలుగంజేయునదిగను, జాడ్యము, కృమి, కుష్ఠు వీనిని హరింపజేయునదిగను, కాంతినిగలుగంజేయునదిగను, అనుపానములచేసమస్తరోగములను నశింపజేయునదిగను, నుండుటయేగాక "అగ్ని యెండిన కట్టెలసమూహమును దహించునాటు" ధాతుగతత్రిదోషంబులను దహింపంజేయు.

హింగులోత్థరసము.

శ్లో॥ జంబీరనింబనీరేణమర్దితంహింగుళందినమ్ । ఊర్ధ్వపాతనయంత్రేణగ్రాహ్యస్స్యాత్సన్నిర్మలోరసః । కంచుకైర్నాగవంగాద్యైర్నిర్ముక్తోరసకర్మణి ॥

తా॥ ఎనిమిదితులముల యింగిలీకమును నిమ్మపండ్లు, పారిజాతము, నీటిరసములతో ఖల్వమున నొకదినము మర్దించి యెండనెండించి పిదపదానిని నొకగట్టికుండలో నునిచి పైనమఱియొకకుండబోర్లించిచీలమన్ను చేయుటచే ఊర్ధ్వపాతన యంత్రమని పఱంగెడు నాకుండలను గాఢాగ్నిచే రెండుఝాములు వండుటయగాక పైకుండమీద తడిపినవస్త్రమునుచుట్టి దానిపైకొంచ కొంచముగ శీతోదకమును పదేపదే ప్రోక్షింపుచుండవలయు - ఇటులంజేసిన నారసము పైకుండకెగసి ధూమాకారముగవ్యాపించియుండు-పిదప నాయూర్ధ్వపాతనయంత్రమునుస్వాంగశీతలమునగ్రహించినదానికి జేసియుండెడి చీలమన్నును బహుజాగ్రతగ నూడదీసి పైకుండలో ధూమాకారముగవ్యాపించి యుండురసమును వరాహకట్టెతో గీచుచుండిన నంతరసముజనించు. పిదపనారసమును నాలుగుమార్లైనని, అయిదుమార్లైనను వస్త్రముతో వడియకట్టిననదినాగవంగాదిసప్తకంచుకదోషరహితంబునగు. ఇట్టిరసమును సర్వౌషధములయందు నుపయోగింపందగు.

రసశుద్ధిక్రమము.

శ్లో॥ జంబీరోత్థద్రవేణైవ పారిభద్రద్రవేణవా । యామంసమ్మర్దయత్నేనరసోగ్రాహ్యస్సునిర్మలః ॥

తా॥ పైరసమును ఖల్వమునవైచి నొకఝాముపరకు నిమ్మపండ్లరసముచేనేని, పారిజాతపత్రరసముచే నేని, మర్దించి యెండనెండించిన శుద్ధియగు.

వాక్యమ్॥ ఊర్ధ్వపాతనాదవిశిష్టపారదేనపుంసకత్వమస్తితదుక్తంబోధనసంస్కారేతస్మాత్ ॥ బలప్రకర్షాయచదోలికాయాం శ్వేదో రసస్యైంధవచూర్ణగర్భే ॥

తా॥ ఊర్ధ్వపాతరసములకన్నిటికిని నపుంసకదోషము గలదు- అది నివృత్తించుటకై నొకకుండలో సగము నీళ్ళుబోసి అందొక సేరు సైంధవలవణమును నూరి కలిపి దృఢమయిన వస్త్రమును నాలుగుమడతలుగ మడిచి యందు నింగిలీకరసము నునిచి దారముతో గట్టిగ మూటగట్టి దానిని పై సైంధలవణము జలములో మునుగునటుల కట్టి యందలి జలమిగురువరకు అహోరాత్రములు గాఢమధ్య వహ్నులచే డోలాయంత్రమున వండవలయు - ఇదే ప్రకారము రెండవదినము సగా జేయవలయు- ఇటుల జేసిన రసము నిర్దోషముగనగు.

సామాన్యషడ్గుణబలిజారణము.

శ్లో॥ క్షుద్రభాండే రసం కృత్వా వాలుకాయంత్రమధ్యమమ్। షడ్గుణం గంధకం తత్ర క్షిపేదల్పాల్పకం శనైః । తైలరూపో యథా గంధస్త్తో వతారయేద్ధ్రితమ్ । సాంగశీతోద్ధృతో గంధే స్ఫోటయిత్వా రసం నయేత్ । సర్వరోగేషు దాతవ్యో రసో వ్యాధినిసూదనః ॥

తా॥ ఒకచిన్నకుండను యిసుకతో పూరించి దాని మధ్యమున ఇంగిలీక రసముగల మరియొకచిన్నకుండనునిచి పొయిమీద బెట్టి మధ్యనునిచిన కుండయందలి రసముపై శుద్ధి జేసిన గంధకచూర్ణమును వేయుచుండవలయు - ఇటుల వేసిన గంధకము కరిగిన తోడనే మరల గంధకములను వేయవలయు - ఇట్లాగున రసము ఆరింతల గంధకమును భక్షించునటుల జేయుటయు షడ్గుణగంధక జారణమనంబడు - ఇట్టిరసమును సమస్త రోగములయందు నుపయోగించుట మిగుల శ్రేష్ఠమని ఆయుర్వేదవేత్తలు వచించెదరు.

జారణాఫలము.

శ్లో॥ సర్వపాపక్షయే జాతే ప్రాప్యతే రసజారణాన్ । తత్ప్రాప్తౌ ప్రాప్యమేవం స్యాద్విజ్ఞానం ముక్తిలక్షణమ్ । యావద్దినాని వహ్నిస్థో జారణే ధార్యతే రసః । తావద్వర్ష సహస్రాణి శివలోకే మహీయతే ॥

తా॥ రసజారణచే సర్వపాపక్షయంబును, భుక్తిముక్తులును, విశేషజ్ఞానంబును, రసజారణనిమిత్తము, అగ్నిని యెన్నిదినములు స్థాపించెదరో అన్ని సహస్ర వత్సరములు శివలోకప్రాప్తియుగలుగునని పరమేశ్వరుడు వచించె.

శ్లో॥ దినమేకం రసేంద్రస్య యో దదాతి హుతాశనమ్ । ద్రవంతి సర్వపాపాని కుర్వన్నపి నలిప్యతే ॥

తా॥ రసమునందు నొకదినము అగ్నిదానము చేసెడినరుడు వ్యక్తిసంపూర్ణభూతుడై సర్వపాపవిముక్తుడగు.

శ్లో॥ శుకపుచ్ఛసమః ప్రోక్తో నవనీతసమప్రభః । మసృణఃకఠిన స్స్నిగ్ధోగంధకశ్శ్రేష్ఠఉచ్యతే ॥

తా॥ చిలుకపుచ్ఛమువంటివర్ణంబును - వెన్నవలెనునుపుగను, చిక్కణ పాకముగలదియై కఠినస్నిగ్ధములుగను నుండెడి గంధకము శ్రేష్ఠంబని ఆయుర్వేద వేత్తలు వచించెదరు.

గంధకశుద్ధి.

శ్లో॥ లోహపాత్రేవినిక్షిప్యఘృతమగ్నౌప్రతాపయేత్ । తప్తే తప్తేతత్సమానంప్రక్షిపేద్గంధకంతతః । విద్రుతంగంధకంజ్ఞాత్వాదుగ్ధమధ్యేసిదాపయేత్ । ఏవంగంధకశుద్ధిస్స్యాత్సర్వకార్యేషుయోజయేత్ ॥

తా॥ లోహపాత్రములో నొకింత గంధకచూర్ణమును నేతినివైచి నిప్పులమీద నునిచి కరిగించి పిదప శేషించిన గంధకచూర్ణమును అందువైచి నది ద్రవించినతోడనే దానిని ఆవుపాలలోబోసిన శుద్ధియగు - ఇట్టిగంధకమును సర్వౌషధములయందు నుపయోగింపందగు.

ధాతుసంఖ్య.

శ్లో॥ కనకతారకతామ్రకతీక్ష్ణకత్రపు భుజంగమారక మేవచ । ఇతివదంత్యపిధాతుగణంబుధాస్సకలశాస్త్రమతేవ్యతివిస్తరాత్ ॥

తా॥ సువర్ణము, రౌప్యము, తామ్రము, లోహము ఇనుము, సీసము వంగము అనునవి ధాతుగణంబులని ఆయుర్వేద వేత్తలు శాస్త్రములయందును వక్కాణించెదరు.

సువర్ణసంఖ్య.

శ్లో॥ ప్రాకృతంసహజవహ్నిసంభవంహ్యాకరోద్భవరసేంద్రవేధజమ్। హేమపంచవిధమాహురాదరాద్బాలబోధనవిధానకారణాత్॥

తా॥ సువర్ణము ప్రాకృతము, సహజము, అగ్నిసంభవము, ఆకరోద్భవము రసేంద్రవేధము, అన నైదువిధములుగ బాలబోధార్థమై చెప్పబడియె.

సువర్ణపరీక్ష.

శ్లో॥ యద్ధేమతప్తంశుచివహ్నియోగాచ్ఛ్వేతంసురక్తం యదివా కరస్థం । గ్రాహ్యంచశుభ్రత్వమధోభజేద్యత్త్యాజ్యంసువర్ణంభిషజాం వరైస్తత్ ॥

తా ॥ ఏసువర్ణమును అగ్నిలో కాచినశీతలమునగను - ఎఱ్ఱవర్ణముగలదిగను ఉండెడినో యది ఆకరోద్భవమని యెఱుంగవలయు. ఇట్టిదానిని ఔషధములయందు గ్రహింపదగు - ఏసువర్ణమును అగ్నిలో కాచినశుభ్రవర్ణముగలదిగనుండెడినో దానిని ఔషధములయందు వర్జింపవలయును.

సువర్ణశుద్ధి.

శ్లో ॥ తైలేతక్రేకాంజికేధేనుమూత్రేకౌలత్థానాంసంతపేవ్యోహమే వహ్నిశుద్ధ్యై । హేమ్నశుద్ధిః ప్రోక్తాతకాంచనారేతప్తంతప్తం దాహయేత్స ప్తవారాన్ ॥

తా ॥ సువర్ణపురేకులను అగ్నిలో తప్తముచేసి తైలము, మజ్జిగ, పులికడుగు గోమూత్రము, ఉలవకట్టు, జల్లెడపాలు, కాంచనారరసము, వీనిలో ప్రతిదానియందు ను ఏడేడు మార్లు ముంచిన నది శుద్ధియగు.

సువర్ణమారణము.

శ్లో ॥ తపసియాగసోభుజంగమస్వారసకేన విమర్దేపి షోడశాంశే సహచామ్లజలేన చూర్ణితే సుతప్తరద్వృష్ట్వాశుభగోలకోవిధేయః । సుశరావపుటేపిగోలతుల్యాశుభగంధకసరిగోలమోచనీయః । అథరోత్తరమాశు సంపుటాస్యంపరిరుద్ధ్వాపరిపాచయేత్సువహ్నా ॥ద్వాత్రింశ వనోపలాస్సుతప్తాఃపరిపూయాస్సతతంపుటేపుటేచ । అపిసప్తపుటైస్సుశుద్ధమేవంపరిసంజాయతఏవహేమభస్మ ॥

తా ॥ సువర్ణమును రాపొడిచేసిమంచిఖల్వమునవైచి దానికి షోడశాంశము తమలపాకులరసము, చింతపులుసు, కొంచెముగ నెల్లికాయల పులుసువైచి మర్దించి ఉండజేసి దానికి సమముగ శుద్ధిచేసిన గంధకమునుగ్రహించి చూర్ణముచేసి యొక మూసలో సగము గంధకమునువైచి దానిపై యాఉండనునిచి దానిపై శేషించినగంధకమువైచి పిదప దానిమూతిని చిల్లపెంకుచేమూసి చీలమన్నుజేసి యెండించి పిదప దీని నొక శరావమునందునిచి పచనముజేయవలయు. పిదప దానిని అందుండితీసి మరల పై ప్రకారముచేసి ముప్పదియెరువుపిడకలతో పుటంబెడవలయు - ఇటుల నేడు పుటం బులిడిన సువర్ణము నిర్దోషమగు భస్మంబగు.

సువర్ణభస్మగుణము.

శ్లో ॥ మృతంహాటకందివ్యకాంతింతనోతితుష్టశ్వాసకాసక్షయం

పిత్తవాతౌ । ప్రమేహంగ్రహణ్యాతిసారంచకుష్ఠంజ్వరంహంతిఛాఖండశం దర్పదంచ ॥

తా ॥ శుద్ధసువర్ణభస్మము, గాయము, కాసశ్వాసలు, క్షయము, వాతము, పిత్తము, ప్రమేహము, సంగ్రహణి, అతిసారము. కుష్ఠువు, జ్వరములు. వీటిని నశింప జేయుటయేగాక దివ్యమైన కాంతిని మిగుల కామవృద్ధినిసగా గలుగంజేయు.

శ్లో ॥ స్వర్ణాంతిక్తంకషాయంమధురమతిపయఃస్థాపనంకాంతిదంచ । వృష్యంహృద్యంచబల్యంరుచికరమఖిలంవాగ్విశుద్ధిప్రదంచ । ఆయుర్దంవైఫలీనాంహరణమచిరతో నాశనందుర్విషాణామ్ । రోగేశోన్మాదమాంద్యజ్వరపరిహరణంసర్వరోగాభినాశమ్ ॥

తా ॥ సువర్ణభస్మము చేదు వగరు, మధురము, గలదిగను ముదిమిని నశింపం జేయునదిగను, కాంతి, వీర్యవృద్ధి, మనస్సంతోషము, బలము, రుచి, మిగుల బుద్ధి వాక్పటుత్వము, ఆయుర్వృద్ధి వీనిని గలుగంజేయునదిగను, శీఘ్రముగ ముదిమి, దుష్టవిషము, ఉన్మాదము, జ్వరము, మొదలగు సమస్తరోగములను నశింపంజేయునదిగను నుండు.

పక్వగుణము.

శ్లో॥ స్వర్ణంవిదత్తేఖిలరోగనాశంకరోతిసౌఖ్యంప్రబలేంద్రియత్వమ్। శుక్రస్యవృద్ధింబలతేజవృద్ధిం క్రియానుయుక్తించయుతంచహేమమ్॥

తా ॥ దోషరహితమగుసువర్ణభస్మము సమస్తరోగ నాశనంబును, ఇంద్రియములకు దృఢత్వమును, శరీర సౌఖ్యమును శుక్రబలతేజో వృద్ధులను సమస్త శోధనాది క్రియలను జేయునదిగనుండు.

అపక్వదోషము.

శ్లో ॥ బలంచవీర్యంహరతేనరాణాంరోగవ్రజంపోషయతీహకాయే । అసౌఖ్యకారశ్చసదైవ హేమ్నఃఅపక్వదోషాన్మరణంకరోతి ॥

తా ॥ దోషముగల సువర్ణభస్మసేవనచే బలవీర్యముల నాశనంబును, శరీరమున రోగప్రాబల్యంబును, సదా అసౌఖ్యంబును, మరణంబును, గలుగు.

రౌప్యభేదములు.

శ్లో ॥ త్రివిధం పరికీర్తితంచరూప్యంఖనిజం వంగజవేధజేతథైవ అజలోక్యరసోదధింశ్చగర్భోనాశకరైర్ద్విశారదైశ్చ ॥

తా॥ రౌప్యము ఆకరోద్భవ, వంగోద్భవ, వేధోద్భవములన త్రివిధంబులుగ నుండుననిరసౌషధి అనుగ్రంథముల నవలోకన జేసిన వైద్యవేత్తలు వచించెదరు.

రౌప్యపరీక్ష.

శ్లో॥ ఉభేదంగజంవేధజంచైవగ్రాహ్యాయతో వైస్తుశుభ్రత్వ మేకంమృదుత్వమ్ । అతోగ్రాహ్యమేవంఖనిస్థంచ రూప్యంతశ్శ్వేతవర్ణంనకోమాల్యయుక్తమ్ ॥

తా॥ వంగజ, వేధజములననీ రెండు రౌప్యములు కోమలమాగను, శుక్లవర్ణమాగను, నుండుటంజేసి నవి గ్రాహ్యంబులుగ నుండుననియు, మాళవ దేశోద్భవమగు ఆకరోద్భవము కోమలముగనుండక శ్వేతవర్ణముగ నుండుటంజేసి నది అగ్రాహ్యమనియు, వైద్యవేత్తలు వచించెదరు.

రౌప్యదోషము.

శ్లో॥ తాపోరోధోభ్రాంతివాంత్యౌచరూప్యేదోషాప్యేషాశోధనంకీర్తయుష్యే । తైలేతక్రేసంక్షిపేత్కుంభితో వే తప్తంవారాన్సప్తవర్గేచసప్త ॥

తా॥ రౌప్యమునకు సంతాపము, రోధము, భ్రాంతి, వమనము, అనునాలుగు విధదోషంబు లుండుటంజేసి నవి హరించుటకై దానిని ప్రతిమారు అగ్నిలో తప్తము చేసి నూనె, మజ్జిగ గున్ముడు ఉలువరసము, మూత్రవర్గము, వీనిలో ప్రతిదానియందును యేడేడుమార్లు ముంచవలయు. ఇటులంజేసిన నందలి దోషము హరించు.

రౌప్యమారణము.

శ్లో॥ తారపత్రసమసూతగంధకేకాంజికేనసహితేవిలేపయేత్ । గర్భగుప్తశుభయంత్రకేక్షిపేత్పాచయేచ్ఛిదినేసువహ్నినా ॥

తా॥ పైజెప్పినటుల శుద్ధిజేసిన వెండిని పలచనగ రేకులు జేయించి పిదప వానికి సమముగ శుద్ధిజేసిన పాదరసమును, శుద్ధిజేసిన గంధకమును జేకొని కాంజికముతో నూరి ఆవెండి రేకులకు దళము లేపనముజేసి యుంచి స్వచ్ఛాగ్నితో పాకము చేసినను, లేక పిడకలతో గొప్ప పుటంబిడినను, నది భస్మంబగు. పిదప దీనిని యిత్తెరంగున నే నాలుగుమార్లు జేయవలయు.

రౌప్యభస్మగుణము.

శ్లో॥ తారంచతారయతిరోగసముద్రపారం దేహస్యసౌఖ్యకృద్బలంపలితాపహంచ । హంతీహరోగవిషదోషమలంప్రసహ్యావృష్యంపునర్నవతరంకురుతేచిరాయుః ॥

తా ॥ శుద్ధరౌప్యభస్మము సముద్ర సమానంబగు రోగంబులను, ముదిమిని దోషయుక్తమగు విషము రోగములు, దోషములు, వీటిని నశింపజేయుటయేగాక శరీర సౌఖ్యంబును, మిగుల బలంబును, చల్లదనమును, వీర్యవృద్ధిని, గలుగంజేసిచిరకాలమువరకు జీవించి యుండునటుల జేయు.

శ్లో ॥ తారంరోగసముద్రపారగమహో పిత్తాపహంవాతజిద్గుల్మశ్లేష్మవిషార్తిమేహశమనంక్షౌద్రంహిసందాయకమ్ । శ్వాసప్లీహయకృద్వలీపలితజిత్పాండ్వార్తిశోకాపహం కాసక్షీణక్షతక్షయాపశమనం దీర్ఘాయుషంపుష్టిదమ్ ॥

తా ॥ రౌప్యభస్మము సముద్రమువంటి రోగముల తరింపజేయుదగినదిగను, పిత్తము, వాతము, గుల్మము, శ్లేష్మము, విషబాధ, ప్రమేహము, కాస్ర, శ్వాసప్లీహము, యకృత్తు, ముదిమి, పాండురోగము, శోకము, కాస, క్షీణత్వము, గాయములు, క్షయరోగము, వీటిని నశింపజేయునదిగను, నుండుటయేగాక ఆయుర్వృద్ధి, శరీరపుష్టి వీనిని సదా గలుగంజేయునదిగనుండును.

అపక్వదోషము.

శ్లో ॥ తారంచ దేహస్యకరోతి తాపంవిడ్గంధతాంచచ్యుతి శుక్రనాశమ్। అపాటవంవీర్యబలప్రహానింమహాగదాన్పోషయతీహతాద్వే॥

తా ॥ అశుద్ధమగు రౌప్యభస్మము శరీరమున జ్వరతాపము, మలముంబోలిన దుర్గంధము, శుక్రక్షయము, దౌర్బల్యము వీర్యహాని, రోగప్రాబల్యము, వీటిని గలుగంజేయు.

తామ్రసంజ్ఞ.

శ్లో ॥ మ్లేచ్ఛంచనైపాలమథోవదంతిశుల్బంద్విసంజ్ఞా ద్వివిధంరసేషు । యత్క్షాలనాచ్ఛ్యామలతాంచ శాంతిస్తన్మ్లేచ్ఛకంతాంవదహేయమ్ । యత్క్షాలనాద్రక్తతమాంచ శాంతిస్తన్నైపాలకం గ్రాహ్యమథోభిషగ్భిః । అతఃపరంతామ్రసమాశ్రితాంశ్చదోషాంశ్చవక్ష్యేబహుధావిలోక్య ॥

తా ॥ తామ్రము, మ్లేచ్ఛ నేపాళజనితములన ద్వివిధంబులుగ నుండునని రసజ్ఞులగు వైద్యవేత్తలు వచించెదరు. అందు ప్రక్షాళనము చేసినను మిగుల శ్యామవర్ణముగ నుండునది మ్లేచ్ఛజాతియనియు, రక్తవర్ణముగనుండునది నేపాళదేశజనితమనియు పలుకంగు - అందు కడపటిది శ్రేష్ఠముగ నుండుటచేదానిని గ్రహింపందగు - ఇక తామ్రము నాశ్రయించియుండెడి సర్వదోషంబుల అనేకశాస్త్రముల నవలోకనచేసివచించెద.

తామ్రదోషము.

శ్లో ॥ వాంతిర్భ్రాంతిస్సంక్లమస్తాపశూలే కండూత్వంస్యాద్రేచతా వీర్యహంతా । అష్టౌదోషాః కీర్తితాస్తామ్రమధ్యే తేషాంసర్వంశోధనం కీర్తయిష్యే ॥

తా ॥ తామ్రమునకు వాంతి, భ్రాంతి, సంక్లమము, తాపము, శూల, కండూత్వము విరేచనము, వీర్యహాని, వీనిని గలుగఁ జేసెడి అష్టవిధదోషంబులుండుటచే నది హరింపుటకై చేయదగిన శుద్ధిక్రమంబును వచించెద.

తామ్రశుద్ధి.

శ్లో ॥ తక్రేకుళుత్థేషు గోమూత్రకేచ వాంతింభ్రాంతిం హన్యాత్తథైరంజికంకోలధాత్ర్యః । వహ్నిస్థం క్షేపయేత్ సంక్లమం యత్తాపంహన్యాత్ త్రింత్రిణీనింబుతోయమ్ ॥

తా ॥ తామ్రపు రేకులను నిప్పులోఁ గాచి మజ్జిగ, మంచినూనె, గోమూత్రము వీనిలోఁ బ్రతిదానియందు నేడేసిమార్లు ముంచిన సంక్లమ వాంతి దోషంబును, పుల్లనికలి ఉలవకట్టు, వీనిలోఁ బ్రతిదానియందును నేడేసిమార్లు ముంచిన నందలి భ్రాంతి దోషంబును, వాంతి దోషము, రేగుపండ్లు, ఉసిరిపండ్లు, వీనిలోఁ బ్రతిదానియందును నేడేసి మార్లు కాచి ముంచిన సంక్లమ దోషంబును, చింతపండురసము, నిమ్మపండ్లును, వీనిలోఁ బ్రతిదానియందును నేడేసిమార్లు కాచి ముంచిన సంతాపదోషంబును హరించును.

శ్లో ॥ శూలంహన్యాత్ క్షీరకే ఘృతే కండూం హన్యాత్ ... ఘృతం కండూతాంచ । రేచనం హన్యాత్ ... ద్రాక్షా వీర్యహంతారమాంసః ॥

తా ॥ మఱియు తామ్రపు రేకులను కాచి ముంచు కలబంద దిరిసెనపుష్పపువీటి రసములలో నేడేసిమార్లు ముంచిన నందలి శూలదోషంబును, ఆవుపాలు, ఆవునెయ్యి వీటిలో నేడేసి మార్లు ముంచిన కండూతి దోషంబును, అడవికందరసము, వెలగమీది నీళ్ళు - వీటిలో ముంచిన విరేచన దోషంబును, లేక, ద్రాక్షపండురసము వీటిలో ముంచిన వీర్యహాని దోషంబును నశించును.

శ్లో॥ తప్తానితప్తాని దళాని తామ్రస్య సమ్యక్ శోధయేద్వై । సప్తైవవారాన్ ... పరం శుద్ధతరం ... । పత్రాణి తామ్రస్య ... నింబుతోయైః । విమర్దయేద్ ... ॥

తా॥ తామ్రమును పలచగ రేకులుచేసి అగ్నిలోకాచి తొలుత చెప్పినరసములలో ప్రతిదానియందు నేడేడుమార్లు ముంచిన నదిశుద్ధియగు - పిదప దానికిసమముగశుద్ధిజేసినపాదరసమును తామ్రపురేకులను ఖల్వములోవైచి యా తామ్రపు రేకులు తెల్లగనగువరకు నిమ్మపండ్లరసముచే ఖల్వమున జక్కగమర్దింపుచుండవలయును.

శ్లో॥ సుశుద్ధగంధంద్విగుణంసుమందంవిమర్ధయేద్ధాన్యరసేనసార్ధమ్ । ప్రలేపయేత్తానిచపత్రకాణిశుష్కేత్తతోదార్ఢ్యయుతేసుభాండే। నిరుధ్యచాన్యేనశరావకేణప్రపూరయేద్వాలుకయాచభూత్యా । వహ్నిర్విదేయోథశనైశ్శనైస్తైర్యామైశ్చతుర్భిర్మ్రియతేహిశుల్బమ్ ॥

తా॥ పైమర్దించియునిచిన రేకులకు ద్విగుణముగ శుద్ధిజేసిన గంధకమును ధాన్యామ్లరసముతో జక్కగమర్దించి తామ్రపు రేకులను లేపనముజేసి యెండించి ప్రమిదలయందునిచి చీలమన్నుచేసి యొకదృఢమైన కుండలోనిసుక, బూడిదెబోసి దాని మధ్యమున చీలజేసినదానినునిచి నాలుగుఝాములు మెల్లమెల్లగ పాకముచేసిన తామ్రము జక్కగ భస్మమగు.

శ్లో॥ పిష్ట్వార్ధగంధేనపునశ్చఖల్వేసంభావచేత్పూరణజద్రవేన । ఏకందినంనిర్జలనోవిదేయశ్శరావకైరేవగజాద్వయంతే।తతోవిదేయాఃఖలుపంచభావాఃపృథక్పృథక్తైస్సుభపంచగవ్యైః। ఈషద్విదేయః ఖలుగంధకోసౌపుటేపుటేనాత్రవిచారణీయమ్ ॥

తా॥ పిదప నాతామ్రభస్మమును దానికర్ధభాగము శుద్ధిజేసిన గంధకమును ఖల్వమునవైచిఅడవికందరసముచే భావనచేసిప్రమిదెలయందునిచి చీలమన్నుజేసిఒకదినము అగ్నియుండునటులగజపుటంబిడవలయు - పిదపనాతామ్రభస్మమును ఆవుపాలు, పెరుగు నెయ్యి, గోమూత్రము, ఆవుపేడరసము, వీనిచే ప్రత్యేకప్రత్యేకములుగభావనచేసి ప్రతి పుటంబునను కొంచము గొంచముగ శుద్ధిజేసిన గంధకము కలిపి పుటంబిడవలయు.

శ్లో॥ తామ్రస్యఖండస్యపుటోవిధేయస్తతఃపరంశుద్ధరసంహిశుల్బమ్ । మయూరకంఠాభమిదంయదాస్యాత్తదామృతంశుద్ధతమంవదంతి। యత్నేవిశంచేద్వితనోతినాంతింగోదుగ్ధకైర్నైవవిశోధయేత్తత్ । కృష్ణామధూభ్యాంపరిసేవయేద్ద్వైగ్రీష్మంశరద్వ్యంజవిహాయమానమ్ ॥

తా॥ పిదప నాతామ్రభస్మమును తేనె, కలకండ, వీనిలో పుటంబులిడిన నది పరిశుద్ధంబగు. మఱియు మయూరకంఠవర్ణంబుగనుండు తామ్రభస్మము పరిశుద్ధమయిన దనిచెప్పంబడు - ఇట్టిభస్మంబును సేవించియు నొకానొకసమయమున అధికముగ వమ

నంబాలయ్యేనేని దానినిమరల ఆరుపాలుతో మర్దించి పుటంబెట్టివిభూతి ... యగునట్టు అనుపానములతో సేవింపవలయు. తామ్రభస్మమును గ్రీష్మ శరదృతువులయందు సేవింపరాదని తామ్రగుణము.

శ్లో ॥ కుష్ఠప్లీహజ్వరకఫమరుత్ శ్వాసకాసాతిసారా శ్శోఫం ... శూలోదరకృమివమిపాండుమోహాతిసారాన్ । అగ్నేర్మాంద్యం ... శిరోవ్యాధిమేహాదిహీకా-శుద్ధంశుల్బం హరతి సతతం వహ్నిదీప్తిం కరోతి ॥

తా ॥ శుద్ధతామ్రభస్మసేవనచే కుష్ఠుపు, ప్లీహము, జ్వరము, కఫము, ... శ్వాసకాసలు, వాపు, తంద్ర, శూల, ఉదరము, కృములు, వాంతి, పాండువు, మోహము, అతిసారము, మూలవ్యాధి, గుల్మము, క్షయము, భ్రమ, శిరోరోగము, ప్రమేహము మొదలగు రోగములు, ఎక్కిళ్లు ఇవి నశించుటయేగాక అగ్నిదీపనము సగాగలుగు.

శ్లో ॥ వహ్నింప్రదీపయతి నాశయతిహకుష్ఠం ... కఫమేహగదంసశోఫమ్ । అన్యాంశ్చదుస్తరగదానఖిలాంస్తనూజాం స్తామ్రంప్రయుక్తమచిరాచ్చనిహంతిశీఘ్రమ్ ॥

తా ॥ శుద్ధతామ్రభస్మసేవనచే కుష్ఠుపు, మూలవ్యాధి, పాండువు కఫము ప్రమేహము, వాపు, మొదలగు అసాధ్యరోగంబులన్నియు అతిశీఘ్రముగ నశించుటయేగాక అగ్నిదీపనము సగాగలుగు.

అపక్వదోషము.

శ్లో ॥ పాకేనహీన వమనంకరోతివిరేచనంతాప ... మూర్ఛామ్ । హంత్యాయురుద్దైచ్యభ్రమమోహపాకేశుక్ర ... బలాపహారి ॥

తా ॥ హీనపాకముగల తామ్రభస్మము, వమనము, విరేచనము, సంతాపము అతిమూర్ఛ, భ్రమ, మోహము పాకము, శుక్రక్షయము, దౌర్బల్యము, ... జేయుటయేగాక, ఆయువును నగాశయింపంజేయు.

లోహభేదములు.

శ్లో ॥ కాంతంతీక్ష్ణంవాఘముండంత్రిరూపం ... మంతో వదంతి । దివ్యంముఖ్యం ... తలోహంభిషగ్భిః ॥

తా॥ లోహము కాంత, తీక్ష్ణ, ముండములన త్రివిధంబులని ఆయుర్వేదవేత్త లువచించెదరు-అవి క్రమంబుగనుండుటంజేసి కాంతలోహమే గ్రాహ్యంబని వైద్యవరులు వచించెదరు.

శ్లో॥ కాంతాభావే తీక్ష్ణలోహంచ గ్రాహ్యం తల్లోహం కైసంస్కృతంత్వంసిద్ధత్త్రే । ముండంత్వ్యాజ్యంసర్వథానైవగ్రాహ్యం యస్మాత్తస్మిండే భూరిదోషాన్వదంతి ॥

తా॥ కాంతలోహము దొరకకుండిన నెడ తీక్ష్ణలోహమును గ్రహింపందగు అది పాకావస్థచే మృదువుగనుండు ముండలోహము మహాదోషకారి యగుటంజేసి సర్వప్రకారములచే నది అగ్రాహ్యంబుగనుండు.

లోహదోషము.

శ్లో॥ గరళంక్లమవాంతివీర్యహాతిదోషాః ప్రవదంతిలోహకే । అథశోధనభావితాన్ఫుటితాన్ విధినైకేనవదంతిసూరయః ॥

తా॥ లోహమునకు విషము, గ్లాని వాంతి, వీర్యహాని అనుదోషంబులు కలవని ఆయుర్వేదవేత్తలు వక్కాణించెదరు- అవి నివారించుటకై శోధన భావన పుటముల తామ్రమువలెనే జేయందగు.

శ్లో॥ (అన్యచ్చ) కాంతలోహంచ సుగ్రోక్తం రోమకంభ్రాజకం తథా । చుంబకంద్రావకంచేతిగుణాస్తస్యోత్తరోత్తరమ్ ॥

తా॥ కాంతలోహము రోమక, భ్రాజక చుంబక, ద్రావకములన నాలుగు విధంబులు- అందు క్రమంబుగ నొకదానికన్న నొకటి గుణాధిక్యంబుగలదిగనుండును.

శ్లో॥ ముండాదిసర్వలోహాని తామ్రవచ్ఛోధయేత్సుధీః త్రయోదశపలాదూర్ధ్వంనహీనేత్షట్పలాదధః ॥

తా॥ ముండము మొదలగు సర్వలోహములను తామ్రమువలెనే శుద్ధిచేయవలయు శుద్ధిజేయునెడ లోహమును పదమూడుపలంబులకన్న నధికంబుగను, ఆరుపలంబులకన్న తక్కువగను, నుంచుకొనందగదు.

శ్లో॥ లోహపాకస్త్రిధాప్రోక్తో మృదుమధ్యఖరస్తథా । పంకశుష్కాఖ్యసౌపూర్వ్యౌవాలుకాసదృశఃఖరః ॥

తా॥ లోహపాకము, మృదు, మధ్య, ఖరంబులన త్రివిధంబులు. అందుకొంచెము తడితో గూడియుండునది మృదుపాకము గలదనియు, శుష్కించియుండునది మధ్యమపాకముగలదనియు, యిసుకవలెనుండునది ఖరపాకముగలదనియు, నెరుంగదగు.

శ్లో ॥ లోహపత్రంగంధలిప్తంహస్తాంతస్తంపునఃపునః। క్షిపేన్నాత్రి జలేసేయానపతన్యావదీర్యతే ॥

తా ॥ శుద్ధిచేసిన గంధకమును ఉదకముతో నూరి లోహపత్రములకు పట్టించి అగ్నిలో తప్తముచేసి త్రిఫలాకషాయములో ముంచుచుండవలయు. ఇటులనారేకులుపొడియగువరకు జేయుచుండవలయును.

శ్లో ॥ రసహింగుళగంధైస్సమంతుల్యంతస్మర్ధతేదృఢమ్ । నిర్గుండీవృక్షమత్స్యాక్షీరసైర్గజపుటైస్త్రిభిః ॥

తా ॥ శుద్ధిచేసినయింగిలీక, రసగంధకములకు సమంబుగ లోహచూర్ణము కలిపి వావిలి, అగ్నిదమనము, పొన్నగంటి, పసిరసములచే ప్రత్యేకములుగమర్దించి ప్రత్యేకములుగ పుటంబులిడిన లోహంబుమృతిజెందు.

శ్లో ॥ లోహచూర్ణంపలంగక్వాథేపిండంకృత్వాపునఃపునః ।షోడశాంగుళమాత్రేణనిగ్నేగర్తేప్రపూరయేత్ ॥

తా ॥ లోహచూర్ణమును త్రిఫల కషాయముచే మర్దించిబిళ్ళకట్టియెండించి చీలమన్నుచేసి గాడిదెపెంటుము పదియారంగుళముల లోతుగల నొకపల్లముత్రవ్వి అందుపుటంపవలయు.

శ్లో ॥ చతుష్షష్టిపుటైస్సిద్ధంజాయతేపద్మరాగవత్ । నిరుత్థాంబుతరంయోగవాహీనాశ్యేత్సర్వరోగనృత్ ॥

తా ॥ పైజెప్పిన ప్రకారము లోహమును అరువదినాలుగు పుటంబులిడినసది పద్మరాగమణితో సమానమైన వర్ణము గలదిగను, మరల జనింపకను, అమృతతుల్యముగను, సర్వకార్యములయందుపయోగింప దగినదిగను, సమస్తరోగముల నశింపజేయునదిగను, నుండును.

లోహజనగర్భాపమంత్రము.

ఓం ॥ అమృతోద్భవాయఫట్ ॥

తా ॥ ఈమంత్రమును పఠింపుచు పుటంబిడవలయు.

లోహమర్దనమంత్రము.

ఓం ॥ అమృతోద్భవాయస్వాహా ॥

తా ॥ ఈమంత్రమును పఠింపుచు లోహమునుమర్దించవలయు.

బంధాననమంత్రము.

ఓం ॥ నమశ్చండవజ్రాయనమోమహాయక్షసేనాధిపతయేకురుకురుమహావిద్యావిలాయస్వాహా ॥

తా॥ ఆనుమంత్రమును పఠింపుచు బలియొసంగవలయు.

భక్షణమంత్రము.

ఓం॥ అమృతంభక్షయిష్యామిస్వాహా॥

తా॥ అనుమంత్రమును పఠింపుచు భక్షింపవలయు.

లోహసేవనయందు వర్జింపదగినపదార్థములు.

శ్లో॥ కూశ్మాండంతిలతైలంచమాషాన్నంరాజికాంతథా। మద్యమమ్లరసంశాకంలోహసేవీనభక్షయేత్। నారికేళఫలికందంకాంజికంకరమర్దకమ్। కకీరంకారవేల్లంచషట్కకారాన్వివర్జయేత్॥

తా॥ లోహభస్మమును సేవించువారు గుమ్మడికాయ, నూనె, మినపఅన్నము ఆవాలు - మద్యము, పులుసు ఆకుకూరలు, అరటికాయ, కంద, చిపికండ, పుల్లనికలి, కరమర్దకము, కరీరము, కాకరకాయ, వీనిని భక్షింపదగదు.

లోహగుణము.

శ్లో॥ లోహంమృతంకజ్జలసన్నిభంతుభుంక్తేసదాయోరసరాజయుక్తమ్। తస్యైవదేహేనభవంతిరోగామృత్యోఽపికాపుఃపునరేతిధామ॥

తా॥ కజ్జలి సదృశమగు లోహభస్మమును శుద్ధిజేసిన పాదరసముతో జేర్చి సేవించిన యేరోగంబును శరీరమున అంటకనుండుటయేగాక కామహీనులకు మిగుల కామవృద్ధిని సరాగంబుగంజేయు.

శ్లో॥ లోహోజంతువికారపాండుపవనక్షీణత్వపిత్తామయస్థౌల్యార్శోగ్రహణీజ్వరాగ్నికఫజిచ్ఛోఫప్రమేహవ్రణజిత్। గుల్మప్లీహవిషాపహంబలకరంకాంతాజనానందకం సౌఖ్యాలంబిరసాయనంమృతిహరం దృష్టేశ్చకాంతిప్రదమ్। ఆమవాతగదేషుశోఫనంపాండుమేహగదనాశనేగజః। దుష్టకుష్ఠపలితాస్రవాతజిచ్ఛ్విత్రజరామృతివలీవినాశనః॥

తా॥ లోహభస్మము జంతువికారము, సర్పదంష్ట్రవిషము, పాండువు, వాతక్షీణత్వము, పిత్తరోగము, శరీరస్థౌల్యము, మూలవ్యాధి, గ్రహణి, జ్వరము కఫము, శోఫ, ప్రమేహము, గుల్మము, ప్లీహము, విషము, ముదిమి, నేత్రరోగము, ఆమవాతము, మహాకుష్ఠువులు, శ్వేతకుష్ఠువులు, రక్తవికారము, మృత్యువు, వలీపలితములు మొదలగురోగంబుల హరింపజేసి కడుబలంబును, అనేకస్త్రీలతో రమించుటకు తగిన శక్తిని గలుగంజేయు.

శ్లో॥ సశోఫపాండుక్షయకాసశూలమందప్రమేహాంశ్చవిరహాలీమ

శ్లో ॥ త [illegible] సి [illegible] త్వాన రేణ ॥

తా ॥ [illegible] కాఠిన్య, ప్రమేహ

ము, హలీమకము, [illegible] రోగములను [illegible] హరింపజేయును.

శ్లో ॥ అ [illegible] త్వా మదనస్యాశ

త్రాశ్రయస్య [illegible] విదస్య [illegible] సంనాశయతి

దుంఖండయ [illegible] సంనాశయతి

భ్రమం [illegible] లపిన సపమి శ్వా

స ప్రమేహ [illegible] పరం మారితమ్॥

తా ॥ లోహభ [illegible] వృద్ధి, బలము, దీర్ఘాయువు, కామవృద్ధి, వీటిని

గలుగంజేయు [illegible] జేయు. అందుచేతను లోహభస్మ

మునకు సమాన [illegible] సర్వరసంబులకన్నను లోహభ

స్మమే శ్రేష్ఠ [illegible] లోహభస్మము పొంతరో

గము, [illegible] గుల్మము-పీన

స, [illegible] ప్రమేహము, [illegible] జేయును.

[illegible]

శ్లో ॥ [illegible] వైద్యాస్సు విబుద్ధి మ

ద్భిః మి [illegible] యదిశు భ్రకోసా॥

తా ॥ వంగము [illegible] వైద్యపేత్తలు వచించెదరు

అందు మిశ్రవంగము [illegible] యది అగ్రాహ్యముగను, ఖనిజవం

గము [illegible] గ్రాహ్యముగనుండును.

[illegible]

శ్లో ॥ [illegible] పంగవోషాన్సూరయ

స్సంపదం [illegible] శుద్ధింకీర్తియు

ష్యేసుఖాయ ॥

తా ॥ [illegible] తాపము, అను నాలుగు

దోషంబులు [illegible] రోగములు జనించు గాన వాటి

నివృత్తించి [illegible] నవలోకన జేసియు క్రమాగు శుద్ధిని

జేయందగు.

శ్లో ॥ శు [illegible] బహూనాంజలేష్వారతో [illegible]

ద్రవ్యైర్భావ్య దుగ్ధే । తతశ్శుష్కం లఘుత్వాక్కదంబస్య నీరేసు శుష్కాల యేత్త్రిసప్తకం సప్తవారాన్ ॥

తా ॥ వంగమును మూత్రవర్గము, అమ్లవర్గము, పలుద్రవ్యములుకూడిన క్షారజలము, బొంతజెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, కదంబవృక్షరసము, వీనిలో ప్రతిదానియందును నేడేడుమార్లు కరిగించిపోసిన నది శుద్ధియగు.

వంగమారణము.

శ్లో॥ త్రపుశుద్ధంసుద్రుతంసుపారదేనసుభదుగ్ధేనరవేర్దశాంశకేన। దృఢదండేనచదాడిమోద్భవేనఘృష్టితంస్యాద్భస్మతుస్వైః క్షిరసేగణ్నా ॥

తా ॥ శుద్ధిజేసినవంగమునకు దశమాంశముగ శుద్ధిజేసిన పాదరసమును జిల్లేడుపాలునునొకమూకుడులోవైచికరిగించిదాడిమకొయ్యచే నొక్కఝామువరకుబలముగ మర్దింపుచుండిన వంగము భస్మమగు.

శ్లో ॥ సకలమేహానసమీరణనాశకృచ్ఛ్రిష్మకఫఘ్నస్యు పాండుహీనాశనః । శ్వాసనశూలయకృద్వమనార్తిహృత్ప్రదరమేవనిహంతిసువంగకః॥

తా ॥ సువంగభస్మము సకలమేహములను భ్రమ, కఫము, క్షయరోగము, పాండువు, శ్వాస, శూల, యకృత్తు, వమనము, ప్రదరరోగము వీటిని హరింపంజేయు.

శ్లో ॥ ఆయుఃప్రదాతా బలవీర్యకర్తా రోగాపహం మదనస్యకర్తా । వంగేనతుల్యంనచకించిదన్యద్రసాయనంశ్రేష్ఠతరంనరాణామ్॥ బల్యం పాచనదీపనంరుచికరంప్రజ్ఞాకరంశీతలమ్ । సౌందర్యైకవివర్ధనంసహ్యాతతరం నీరోగతాకారణమ్ । ధాతుస్థైర్యకరంక్షయక్షయకరం సర్వప్రమేహాపహామ్ । వంగంభక్షయతోనరస్యనభవేత్స్వప్నేపిశుక్రక్షయః ॥

తా ॥ వంగభస్మము ఆయుర్వృద్ధి, బలము, వీర్యము, రోగనాశము, కామము వీనిని గలుగంజేయు. అందనంజేసి వంగభస్మమునకు సమానమైన అన్యరసాయనము మఱియొద్దియును లేకయుండు. మఱియు, నావంగభస్మము, బలము, అగ్నిదీపనము పాచనము, రుచి, బుద్ధి, శీతలము, సౌందర్యవృద్ధి, వేగము సర్వరోగనాశనము, ధాతుస్థైర్యము, క్షయరోగనాశనము, సర్వప్రమేహనాశనము వీనిని గలుగంజేయుట యేగాక దీనిని సేవించినవారికి స్వప్నంబున సగా శుక్రక్షయము గలుగకయుండు.

పాకదోషము.

శ్లో ॥ పాకేనహీనౌఖలువంగనాగౌ కుష్ఠానిగుల్మాని మహోత్రరోగాన్ । పాండుప్రమేహాపచివాతశోఫజ్వరంబలాపహారం కురుతేనరాణామ్॥

తా॥ అపక్వ వంగభస్మము కుష్టువు, గుల్మము మొదలగు మహారోగంబులు, పాండువు, ప్రమేహము, అపచి వాతము, రక్తవికారము కామ క్షయము, వీనినిజనింపంజేయు.

వంగేశ్వరవిధి.

శ్లో॥ చతుర్భాగాహృతవంగకస్యాప్యేకోవిభాగోమృతపారదస్య। భాగద్వయంచైవమృతాళకస్య హ్యేకోవిభాగోమృతశంఖకస్య। సర్వస్యచూర్ణంసహకాంజికేనవిమర్ద్యచైత్సంపరిపాచయేచ్చ। శరావకైర్వ్యాసరతస్సువహ్నౌవంగేశ్వరస్స్యాద్గజపుటాహ్వయంతే॥

తా॥ వంగభస్మము (౪) భాగములు - రసభస్మము ౧ భాగము - తాళకభస్మము (౨) భాగములు - శంఖభస్మము (౧) భాగము - ఇటులవీటిని ఖల్వమునవైచి పుల్లనికలితో జక్కగమర్దించి బిళ్లచేసియెండించి శరావములయందునిచి స్వల్పాగ్నిచే నొకదినము గజపుటంబునపక్వముచేసిన నది పరిశుద్ధమయిన వంగేశ్వర రసంబగు.

వంగేశ్వరగుణము.

శ్లో॥ భ్రమతమకకఫేవాశ్వాసకాసక్షయేవా విషరుధిరకలేవా తపిత్తప్రమేహే। జ్వరగ్రహణిసశూలేకుష్ఠపాండ్వల్పవీర్యే బహుగదవతిశస్తోరస్యవంగేశ్వరోసౌ॥

తా॥ శుద్ధవంగేశ్వర రసము భ్రమ, తమకము, కఫము, శ్వాసకాసలు, క్షయరోగము, విషవికారము రక్తవికారజనితపీడ, వాతము, పిత్తము, ప్రమేహము, జ్వరము, సంగ్రహణి, శూల, కుష్ఠువు, పాండువు, క్షీణత్వము, మొదలగుబహురోగముల నశింపజేయుటయందు హితకారిగనుండు.

నాగాశ్రితదోషములు.

శ్లో॥ భుజంగమేద్వ్యౌకథితౌచదోషౌవాంతిశ్చతాపోథవిచార్యబుద్ధ్యా। తచ్ఛోధనంసంపరకీర్త్యతేఽస్మ్యై యచ్ఛోధనేదోషవివర్జితంస్యాత్॥

తా॥ నాగము వాంతి, తాపదోషద్వయముల నాశ్రయించి యుండుననిపెద్దలువచించెదరు. అవినివర్తించుటకైతగిన శుద్ధులవచించెద.

నాగశుద్ధి.

శ్లో॥ ఫలత్రికకషాయేవాకుమారీరసేవాకరివరసలిలేవాగాలయేత్సప్తవారాన్। ఖదిరదహనతప్తంలోహపాత్రే స్థితంస్యాత్తదనుసపదినాగోజాయతేశుద్ధభావమ్॥

తా॥ నాగమును త్రిఫలకషాయము, ఘృతము, కలబందరసము, కరివరరసము వీనిలో ప్రతిదానియందును నేడేడుమార్లు భావనచేసిన నదిశుద్ధియగు - పిదప దానిని నొకయినుపగరిటెలోవైచి అగ్నిలోనునిచి చంద్రకొయ్యచే మర్దింపుచుండిన నాగము శుద్ధియగు.

నాగమారణము.

శ్లో॥ భుజగపీనహిశుద్ధసుఖర్పరే ద్విగుణశుద్ధమనశ్శిలయాసహ। సుదృఢకింశుకకాష్ఠసుదర్వికా సపదిమృత్యుముపైతసుఘర్షితమ్ ॥ ఈషచ్ఛిలానాగలతారసేనసార్ధంవిమర్ద్యైవపునఃపునశ్చ । ఏవంహిద్వాత్రింశపుటైశ్చవేనిరుచ్ఛాంయాతిభుజంగమోపి ॥

తా॥ శుద్ధిచేసిన మణిశిల (౨) భాగములు-శుద్ధిచేసిన సీసము (౧) భాగము- ఇటులవీటిని మంటిమూకుడులోవైచి దృఢమయిన మోదుగ కాష్ఠముచేసిన గరిటచేనే నిమర్దింపుచుండిన నాగము భస్మంబగు పిదపనాభస్మమునకొంచముగ మణిశిలనువైచి తమలపాకుల రసముచేమర్దించి బిళ్ళచేసి యెండించి ప్రమిదెలయందునిచి చీలమన్ను చేసి పుటంబిడవలయు ఇటుల (౩౨) పుటంబులిడిన సీసము నిర్దోషముగ సింధూరమగు.

నాగగుణము.

శ్లో॥ క్షయపవనవికారేగుల్మపాండ్వామయేషు భ్రమకృమి కఫశూలే మేహకాసామయేషు । గ్రహణిగుదగదేపైనష్టవహ్నౌప్రశస్తస్స్య భపిధికృతనాగఃకాముకార్శ్యందదాతి ॥

తా॥ నాగభస్మము క్షయరోగము, వాతవికారము, గుల్మము, పాండువు భ్రమ క్రిమిరోగము, కఫము, శూల, ప్రమేహము, కాస, గ్రహణి, భగందరము, అగ్ని మాంద్యము మొదలగురోగములనశింపంజేయుటయేగాక వీర్యవృద్ధినిసగాగలుగంజేయు.

శ్లో॥ నాగోహినాగశతతుల్యబలందదాతి వ్యాధింశ్చనాశయతి జీవితమాతనోతి । వాయుంక్రిమీనపినిహంతిసతిక్తమేషం వృష్యంచపిత్తకరమాశుమృతంనిహంతి ॥

తా॥ నాగభస్మము నూరుయేనుగులబలమును గలుగంజేయునదిగను, సర్వరోగముల పోగొట్టునదిగను, ఆయుర్వృద్ధికారిగను, వాత కృమిమొదలగురోగములబోకడుచునదిగను, తిక్తరసముగలదిగను, శీతకారిగను, వీర్యవృద్ధికరముగను, పిత్తకరముగను అకాలమృత్యువును పోకడుచునదిగనునుండును.

అపక్వదోషము.

శ్లో॥ కుష్ఠానిగుల్మారుచిపాండురోగాన్ క్షయంకఫంరక్తవికార

కృచ్ఛ్రమ్ । జ్వరాశ్మరీశూలభగందరాద్యం నాగం హ్యపక్వం కురుతే నరాణామ్ ॥

తా॥ అపక్వనాగభస్మము కుష్ఠువు గుల్మము అరుచి పాండురోగము, క్షయరోగము, కఫము, రక్తవికారము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, జ్వరము, అశ్మరి, శూలభగందరము, వీటిని గలుగఁజేయును.

నాగేశ్వరవిధి.

శ్లో॥ మృతభుజంగమచూర్ణపలద్వయం దరదశుద్ధరసాయసలద్వయమ్ । పలచతుష్టయభాగమనశ్శిలాస్సకలచూర్ణసమోమలగంధకః । తదనునింబరసేనవిమర్దనే దృఢజపుటే పుటితో దృఢసంపుటే ॥ పనశిలభియుతే దినమేకతో భుజగభోమమునాగపతిర్భవేత్ ॥

తా॥ సీసభస్మము (౨) పలములు శుద్ధిచేసిన యింగిలీకచూర్ణము (౨) పలములు మణిశిల (౧) పలము ఇటులసీటిని సేకముజేసి దీనికి సమముగ శుద్ధిచేసిన గంధకమును కలిపి చక్కగ నిమ్మపండ్లరసముచే మర్దించి బిళ్లచేసి యెండించి క్రమిదెల యందునిడి చీలమన్నుబూసి గయిరుపిడకలచే నొకదినముగ జపుటంబిడినది నాగేశ్వరరసమనంబడును.

నాగేశ్వరగుణము.

శ్లో॥ యోనాగరాజం జపినిరామే తాంబూలపత్రైస్సహసేవయేద్వై వల్లద్వయం పిప్పలికాయుతం వై స్త్రీణాం సహస్రేణ నతృప్తిమేతి॥

తా॥ పైచెప్పిన నాగేశ్వరరసమును రెండువల్లముల ప్రమాణము (కరుగురెగింజలయెత్తు) తమలపాకులలోనునిచి యించుకించుకముగ పిప్పలి చూర్ణముకలిపి ఉదయకాలంబున సేవించిన సహస్రస్త్రీలతో రతికేళిం దేలినను తృప్తికలుగకయుండును.

శ్లో॥ అతిమేహంబుజం సకామలం వాగుణరోగేచ సమీరణభ్రమే వా । శ్వాసక్షయపాండుమందవహ్నీన్ భుజగేంద్రస్సతతం నిహంతి శీఘ్రమ్ ॥

తా॥ మఱియును నాగేశ్వరరసము ప్రమేహము, కామిల, గుణరోగము వాతజనితభ్రమ, ఉన్మాదము, శ్వాస, క్షయము, పాండువు, అగ్నిమాంద్యము మొదలగు రోగముల శీఘ్రముగ నశింపఁజేయును.

అరశోధనము.

శ్లో॥ అద్విత్రీయే భుజంగా శేకథితే భిషజాంవరైః । శోధనంక్రియతే యిష్యేపరమాంశస్యవిధిప్రాగ్వనేషమ్ ॥

తా ॥ ఇత్తడిని వైద్యశ్రేష్ఠులగువారు యథావిధిగ శుద్ధిచేయతగిన విధానమును వివరించెద.

శ్లో ॥ క్వాలత్థాంభేటక్రితైలే తక్రైగోమూత్రేపశ్చాత్కాంజికేసం క్షిప్తైస్త్రి! తప్తాన్యప్తాన్యారపత్రాణిపఞ్చాశుద్ధాన్యేవంసంభవేయు స్త్రపానీహ ॥

తా ॥ ఇత్తడి రేకులను అగ్నిలో పలుమారు తప్తముచేసి ఉలవకట్టు, మజ్జిగ, తైలము, గోమూత్రము, కలి, వీనిలో ప్రతిదానియందును యేడేడుమార్లుముంచినసది శుద్ధియగు.

ఇత్తడిమారణము.

శ్లో ॥ ఆరస్యపత్రాణివిలేపయేద్వై సూర్యస్యదుగ్ధేనచగంధకేన । సమంగజాహ్వాసుద్ధేః వేత్పుటద్వయేనచాపిభవేత్సుభస్మ ॥

తా ॥ శుద్ధిచేసిన ఇత్తడి రేకులకు సమముగ శుద్ధిచేసిన గంధకమునుగ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి యా రేకులకు లేపనముచేసి యెండనెండించిప్రమిదెలయందునిచి రెండుగజపుటంబులిడిన ఇత్తడి భస్మంబగు.

ఇత్తడిభస్మగుణము.

శ్లో ॥ సకలవాయురుజంగుదజాంరుజం గ్రహణికాం కఫపాండుభవాంరుజమ్ । శ్వసనకామలశూలభవాంరుజంహరతి భస్మితదారకసంభవమ్ ॥

తా ॥ ఇత్తడిభస్మము సమస్తవాతజనిత రోగంబులు, గుదరోగము, సంగ్రహణి కఫము, పాండువు, శ్వాస, కామిల, శూల వీటిని నశింపంజేయు.

అపక్వదోషము.

శ్లో ॥ వివిధరోగచయంకురుతేభ్రమింగుదరుజం హ్యాతిమేహరుజాంగణమ్ । వివిధతాపకమాతనుతేతనౌవిమృతమారకమాశుహిమృత్యుదమ్ ॥

తా ॥ అశుద్ధమగు ఇత్తడి భస్మముపలువిధరోగసంచయము, భ్రమి, గుదరోగము ప్రమేహము, పలువిధజ్వరములు, మృత్యువు, వీటినిగలుగంజేయు.

సప్తధాతుపరీక్షాక్రమము.

శ్లో ॥ స్వర్ణంకపోతకంఠాభమారమేవంసదాభవేత్ । శుల్బం

మయూరకంఠాభం తారవంగౌసముజ్జ్వలౌ। కృష్ణసర్పనిభం నాగం తీక్ష్ణకం కజ్జలప్రభమ్ । తేనాశుద్ధింవిజానీయాత్సర్వంభ్రాంతివివర్జితమ్ ॥

తా ॥ సువర్ణము ఇత్తడి, వీని భస్మంబులు పావురపిట్టకంఠముతో తుల్యమగు వర్ణముగలవిగను, తామ్రము నెమలి కంఠముతో తుల్యమగు వర్ణముగలదిగను, రౌప్య వంగభస్మంబులు స్వచ్ఛమయిన కాంతిగలవిగను, నాగము కృష్ణసర్పవర్ణతుల్యముగను లోహభస్మము కజ్జలితో తుల్యముగను, నుండవలయును ఈసప్తధాతు భస్మంబులు వాంతి భ్రాంతి దోషరహితంబులుగ నుండెనేని యవిక్రమంబుగ శుద్ధిచేయబడినవని నెఱుంగందగు.

శ్లో ॥ ఏతత్సర్వంయదానస్యాత్పుటానస్యాన్నమాచరేత్ । సేవనస్యప్రమాణంచకథయిష్యేపితేషిణః ॥

తా ॥ సువర్ణాదిభస్మములకు పైచెప్పినకపోతకంఠాది వర్ణంబులు గలుగునంతకు పుటంబులు వేయుచుండవలయు - ఆసప్తధాతు భస్మసేవన ప్రమాణంబుల ఉత్తరత్ర వచించెద.

ఔషధములచేయుటకు ప్రశస్తస్థానంబులు.

శ్లో ॥ ఊర్ధ్వమాచ్ఛాదితేదేశే వస్త్రాద్రిప్రావృతేతథా । గృహే వానిర్జనేపూతే భేషజంకారయేద్భిషక్ ॥

తా ॥ ఊర్ధ్వభాగమున నాలుగుపార్శ్వములయందు వస్త్రాదులచే కప్పబడియుండెడిప్రదేశంబున నేని పవిత్రగృహంబుననేని, జనసమూహము లేని గృహంబుననేని ఔషధముల చేయవలయు.

శ్లో ॥ ఊర్ధ్వముఖైశ్శిలాఖల్వైశ్శిలాయాం మర్దనేత్సదా । తథాహిద్విగుణంవీర్యంస్యాదీశాననముఖోయది ॥

తా ॥ ఔషధము నూరేశిలను ఊర్ధ్వముఖంబుగ పట్టుకొని యీశానముఖంబుగ కూర్చుండి ఔషధమును ఖల్వమున మర్దించిన దానికి ద్విగుణవీర్యముగలుగు.

శ్లో ॥ తింత్రిణీఖదిరాదీనాం యద్దృఢేవిమలేతథా । ఉలూఖలేఖేదయిత్వాగ్రాహ్యంభేషజముత్తమమ్ ॥

తా ॥ చింత, చండ్ర మొదలగు వానిచే దృఢమయి నిర్మలమగురోలునుఉత్తమ ఔషధముల దంచునిమిత్తము వైద్యుడునిర్మింపవలయు.

ఔషధములస్పృశింపటకనర్హులు.

శ్లో॥ రజస్వలాంవంధ్యావాపాషండీయదివాస్పృశేత్। ఆమయావీహిభైషజ్యంనిర్వీర్యంజాయతేతదా॥

తా॥ రజస్వలలు వంధ్యాస్త్రీలు, పాషండులు, రోగులు, వీరలు ఔషధము నుస్పృశింపకూడదు స్పృశించిన నౌషధము నిర్వీర్యంబగు.

ఔషధములు జేయతగనిస్థలములు.

శ్లో॥ నకార్యమౌషధంశూన్యేనౌకాయాంహట్టమండలే। పథితరుతలేవాపిశూన్యేశూన్యఫలంభవేత్।

తా॥ శూన్యస్థలము, ఓడ, బాజారు, మార్గము, వృక్షమునకు క్రిందిప్రదేశము వీనియందుఔషధములుజేసిన నవి నిర్వీర్యంబులగు.

ఔషధపాత్ర.

శ్లో॥ ఔషధంహేమరజతమృద్భాజనపరిస్థితమ్। పిబేత్సంచింత్యవిష్ణుంచపీత్వాపాత్రమధోముఖమ్॥ నికుష్యాత్స్యసలిలంతాంబూలాద్యుపకల్పయేత్। మాత్రయాహీనయాద్రవ్యోవికారంననివర్తయేత్॥

తా॥ సువర్ణము, రజతము, మృత్తిక, వీనిలో దేనిచేనైన జేయంబడినపాత్ర యందు ఔషధమునునిడివిష్ణుధ్యానము జేసి, పానంబొనర్చియాపాత్రయందు శిష్టమగు కషాయాదులు భూమియందు పడునటులనాపాత్రను అధోముఖంబుగ నుంచవలయు- పిదప తాంబూలాదుల భక్షింపవలయు-ఔషధమును హీనప్రమాణముగ సేవించిననది రోగమును నివర్తింపజేయకుండు.

శ్లో॥ ద్రవ్యాణామతిబాహుల్యాద్వ్యాపత్సంజాయతేభృశమ్। మాత్రాయామాశువపుషంస్థానమగ్నింబలంవయః। వ్యాధింద్రవ్యంచకాలంచవీక్ష్యమాత్రాంప్రకల్పయేత్॥

తా॥ ఔషధద్రవ్యబాహుళ్యముచే రోగికి వికారముగలుగు - అందునంజేసి శరీరము, స్థానము అగ్ని, శక్తి, వయస్సు, వ్యాధి, ద్రవ్యము, కాలము మొదలగువానిని వయిద్యుడెఱింగి ప్రమాణానుగుణ్యముగ నౌషధమును బ్రయోగింపవలయు.

శ్లో॥ ఉత్తమస్యపలంమాత్రాత్రిభిశ్చాక్షైశ్చమధ్యమే। జఘన్యస్యపలార్ధేనస్నేహక్వాథౌషధేషుచ। సార్ధపలంపలంపార్ధంపిదధ్యాద్దుగ్ధఖండయోః॥

తా॥ స్నేహము, కషాయము, ఇష్టి యౌషధములయందు ఉత్తమయౌషధమును పలప్రమాణంబును, మధ్యమ యౌషధమును మూడుతులముల ప్రమాణంబును, నికృష్టౌషధమును అర్ధపలప్రమాణంబును, ఒసంగవలయును- గుటికలును యౌషధమును ప్రయోగించునెడల ఒకటిన్నరపలప్రమాణంబును, కల్కంబయందు ఒసంగునెడల అర్ధపలప్రమాణంబును, నివ్వవలయు.

శ్లో॥ శ్రేష్ఠమధ్యమహీనేషు మాత్రేయం సద్భిః కృతా । అత్ర స్యాత్ సాప్రసుతం పంచరక్తిమాసాధకం పలమ్ । మోదకం వటకం లేహం కర్షమాత్రం ప్రయోజయేత్ । కర్షద్వయం పలం వాపి దేయం కోష్ఠాద్యపేక్షయా ॥

తా॥ మునులు శ్రేష్ఠ, మధ్యమ, హీన అవుషధములయందు ప్రమాణంబులు త్రివిధంబులని నచించెదరు. అంగుసుశ్రుతములో మోదకము, వటకము, లేహము, ఈనివియు యమయి జెప్పంబడియుండెడు పంచరక్తిమాత్రా ప్రమాణము శ్రేష్ఠంబు, మధ్యమమాత్రాప్రమాణము ఒకపలము - హీనప్రమాణము ఒకకర్షము - కోష్ఠాదిరోగంబులను రెండుకర్షంబులు లేని, లేక ఒకపల ప్రమాణం జేని, యొసంగవలయు.

శ్లో॥ శ్రేష్ఠమధ్యమహీనేషు ద్వాదశాష్టచతుష్టయైః । మాషైర్గుగ్గులమాత్రేయం కోష్ఠంవీక్ష్యవిభావయేత్ ॥

తా॥ శ్రేష్ఠమధ్యమ హీనప్రమాణంబుల కోష్ఠాదిరోగబలంబు నెఱింగి ౧౨, ౮, ౪ మాషములప్రమాణముగ సమస్తగుగ్గులసంబంధములగు అవుషధముల కల్పన జేయవలయు.

శ్లో॥ గుంజామాత్రరసం దేవి హేమభస్మం చ దాపయేత్ । తారం ద్విగుంజకం ప్రోక్తం రవిజీర్ణం త్రిగుంజకమ్ ॥

తా॥ సువర్ణభస్మము, పాదరసము వీనిని గుంజాప్రమాణంబును, రజితభస్మమును ద్విగుంజాప్రమాణంబును, తామ్రభస్మమును త్రిగుంజాప్రమాణంబును, ఒసంగవలయు.

శ్లో॥ తీక్ష్ణాభ్రనాగవంగానాం కర్పూరస్య శిలాజతోః । షడ్గుంజాప్రమితా మాత్రా నానోపరసమాసకమ్ ॥

తా॥ లోహము, అభ్రకము, సీసము, కర్పూరము, శిలాజిత్తు, వీనినన్నియు ఆరుగురిగింజలప్రమాణము సేవింపవలయు - మఱియును పలువిధములగు ఉపరసభస్మంబులు నాలుగు ప్రమాణంబున సేవింపజేయు.

శ్లో॥ సమవమాత్రం విషం దేవి గుంజామాత్రంచ కస్తికే। వజ్రంయవద్వయమితం తాలకంయావసప్తకమ్ ॥

తా॥ విషమును యవప్రమాణంబును, కస్తూరికి గుంజామాత్రంబును వజ్రభస్మమును (౨) యవలప్రమాణంబును, రజతభస్మమును (౭) యవలప్రమాణంబును, నివ్వవలయునని ఈశ్వరుడు పార్వతికి చెప్పెను.

శ్లో॥ తథా బుద్ధ్యా భిషక్ దద్యాత్ ప్రోక్తమాత్రేతికీర్తితా । కర్షాదౌ షట్పలంయావద్ద్రాత్రింశకం జలమ్ । తదస్తు కుడవం యావత్ర్యమష్టగుణం భవేత్ । చతుర్గుణో ముత్తర్దగ్ధం యావత్ప్రస్థాదికం భవేత్ ॥

తా॥ ఇట్టుల సామాన్యముగ మాత్రాప్రమాణమున చెప్పబడెను. కావున వైద్యుడు దేశకాలాదులను బుద్ధిచే నాలోచించి ఔషధద్రవ్యానాదిక ప్రమాణంబు నెఱింగి ప్రయోగించవలయు కర్ష ప్రమాణము మొదలు పలపర్యంతము చెప్పబడియుండెను శ్లోకమాన సంఖ్యాప్రకారము గ్రహింపబడియుండు స్థలంబున కర్షాది ప్రమాణము మొదలుపదియారింతలయుదకమును బోసంగవలయు - పలప్రమాణము మొదలు కుడవపర్యంతము చెప్పంబడియుండు శ్లోకమాన సంఖ్యాప్రకారము గ్రహింపబడియుండు స్థలంబున నెనిమిదింతల యుదకమును బోసంగవలయు - కుడవము మొదలు ప్రస్థమువరకు గ్రహింపబడియుండు స్థలంబున నాలుగింతల యుదకమును బోసంగవలయు.

శ్లో॥ కాలదోషావయోశక్త్యనరాణాం మందవీర్యతామ్ । అనిర్దిష్టప్రమాణానాం ప్రమాణమిదమీరితమ్ ॥

తా॥ కాలము, దోషము, వయస్సు, శక్తి, అల్పవీర్యము, మొదలగువాని నెఱింగి వైద్యుడు మాత్రాప్రమాణముల నొప్పింపవలయు. ఏయౌషధమునందు ప్రమాణము జెప్పబడకుండెనో ఆ స్థలంబున యీప్రమాణంబులనే సామాన్యముగ గ్రహింపవలయు.

సప్తధాతు సేవనమాత్రాప్రమాణము.

శ్లో॥ వల్లార్ధంకనకంచ కాంచనమితం రూప్యంచ శుల్బం తథా । తీక్ష్ణంవంగభుజంగ రనిచ సోవల్లార్ధవలోన్మితాః । తత్తుల్యా శుభ పిప్పలీ నిగదితా తాభ్యాం దర్శనోన్మితమ్ । సేవ్యంసంప్రతిహాయ గ్రీష్మశరదౌ తామ్రం సుసేవ్యం నరైః ॥

తా॥ సువర్ణ, రౌప్య, తామ్ర, భస్మంబుల ఒకటిన్నరగురిగింజ ప్రమాణంబును లోహ, వంగ, సీస, ఇత్తడి, భస్మంబుల తొమ్మిదిగురిగింజల ప్రమాణంబును, సేవిం

పవలయును. సువర్ణాది భస్మంబుల సేవించునెడవానిసమంబుగ శుద్ధిచేసిన పిప్పలిచూర్ణంబును, రెండుతులములతోనెనుకలిపి సేవింపవలయును - తామ్రభస్మమును గ్రీష్మ, శరదృతువులయందుతప్ప యితర అన్ని ఋతువులయందును సేవింపదగు.

ఇత్యనుపానమంజర్యాం సప్తధాతూనాం శోధనమా
రణం నామ పంచమస్సముద్దేశః.

శ్లో ॥ తాళేన వంగం దరదేన తీక్ష్ణం నాగేన హేమం శిలయా చ నాగమ్ । శుల్బం తథా గంధవరేణ నిత్యం తారం చ మాక్షికవరేణ హన్యాత్ ॥

తా ॥ తాళకముచే వంగమును, ఇంగిలీకముచే లోహంబును, సీసముచే సువర్ణంబును, మణిశిలచే సీసంబును, శుద్ధగంధకముచే తామ్రంబును, మాక్షికముచే రౌప్యంబును, మృతిజెందు.

ఉపధాతువులసంఖ్య.

శ్లో ॥ నీలాంజనం మాక్షికతుత్థ తాలం శిలాభ్రకో నాగరసకంచ సప్త। వదంతినిత్యంకిలచోపధాతూన్ త్వచ్ఛోధనం సంప్రతికీర్త్యతే ॥

తా ॥ * నీలాంజనము, మాక్షికము, మైలుతుత్తము, తాళకము, మణిశిల, అభ్రకము, రసకము, అనువానిని సప్తోపధాతువులని మునులు వచించెదరు. కావున వానిశోధనమారణంబుల వచించెద.

నీలాంజనశుద్ధి.

శ్లో ॥ నీలాంజనం గాఢతరం విచూర్ణం జంబీరతోయేన విభావయేత్తత్ । తీవ్రాతపే హ్యేకదినం సుశుద్ధం భవేత్సు కార్యేష్వథ యోజనీయమ్ ॥

తా ॥ నీలాంజనమును కడుసూక్ష్మముగ చూర్ణముచేసి దానిని నిమ్మపండ్లరసముతో భావనచేసి మంచియెండలో నొకదినము నెండించిన నది శుద్ధియగు అట్టినీలాంజనమును సర్వకార్యములయందుపయోగింపనగు.

హేమమాక్షికశుద్ధి.

శ్లో ॥ త్రయోపి భాగాశ్శుభమాక్షికస్య హ్యేకోపి భాగశ్శుభసైంధవస్య । తన్మాతులుంగస్వరసస్య భావో జంబ్వాథ జంబీర రసస్య భావః ।

---

* సురమరాయి.

సుఖర్పరే లోహజదర్వ్యా నాగ్నా సంచాలయేత్ స్వేద్యపత్రే సమందమ్ । తత్ర ఖర్పరే క్షిప్తకాయదా స్యాత్ త్రిదా శుద్ధ్యా ఖలు హేమమాక్షీ ॥

తా ॥ స్వర్ణమాక్షికము (3) భాగములు-సైంధవలవణము (1) భాగము-ఈరెంటిని గ్రహించి మాదీఫలరసమున మర్దించి భావనచేసి పిదపదానిని నారేపంరసము, మామిడిరసము, నిమ్మపండ్లరసము, వీనిచే భావనచేసి దృఢమయినమూకుడులోవైచి అగ్నియందిడి యినుపగరిటతో మెల్లమెల్లగ వేయింపుచుండిన మూకుడే యెఱ్ఱగనయ్యెడినో యప్పుడది నిశ్చయముగ శుద్ధియయినదని తెలియందగు.

సువర్ణమాక్షికమారణము.

శ్లో ॥ హేమమాక్షికవిచూర్ణకం న్యసేత్ ఖర్పరే బహుళనింబజైర్ద్రవైః । చాలయేత్తదను లోహదర్వ్యా ఖర్పరే తచ్చ యామకద్వయమ్ । సంమృతా యది చ రక్తతాం భవేత్ పిప్పలీమధుయుతా త్రివల్లకా । సేవితా బహుళపాండుకామలావాతపిత్తకహలీమకం జయేత్ ॥

తా ॥ శుద్ధిచేసిన సువర్ణమాక్షికములో తెల్లమిరియాల రసమును, నిమ్మపండ్ల రసమును, [illegible] మర్దించి రెండనెంటిని ఒకమూకుడులోవైచి అగ్నియందిడి యినుపగరిటతో రెండుయామములు మర్దింపుచుండిన నదిసుందరముగు రక్తవర్ణముగలదైనచో మృతమైనది. ఆభస్మములో మూడు గురిగింజల యెత్తు గ్రహించి యందు సమముగ పిప్పలిచూర్ణము, తేనె కలిపి సేవించిన ప్రబలమయిన పాండువు, కామిల వాత పిత్తహలీమకములు, నశించును.

సువర్ణమాక్షికగుణము.

శ్లో॥ వివిధపాండుగదాన్ భ్రమకం క్షయం శ్వసనకం చ జయేన్మృతమాక్షికమ్ ।

తా ॥ సువర్ణమాక్షికభస్మము బహువిధపాండురోగములు, భ్రమ, క్షయరోగము శ్వాస వీనిని పోకడుచు.

తారమాక్షికశోధనము.

శ్లో ॥ కర్కోటికాఫలైర్మేషశృంగీరసైర్జంబీరజైర్దినైకమ్ । సంభావయేదాతపే తీవ్రే శుద్ధిమాప్నోతి తారమాక్షికమ్ ॥

తా ॥ తారమాక్షికమును బోంతేమరసము, [illegible] రసము, నిమ్మపండ్లరసము వీనితో భావనచేసి యొకదినము [illegible] నది శుద్ధమగును.

తుత్థకశుద్ధి.

శ్లో॥ కపోతమార్జారపురీషసార్ధం విమర్దయేత్తుత్థకమేవ గాఢమ్। దశాంశకం టంకణమేవ దత్వా సంపాచయేత్తన్మధునా చ దగ్ధ్వా। పుటం విధేయశ్చ హిరణ్యాశేతాఖ్యా పుటే తుత్థకమేవ శుద్ధమ్॥

తా॥ మైలుతుత్తమును పావురపిట్టరెట్టము, మార్జారవిష్ఠము, వీనిచే బాగుగ మర్దించి యందు దశాంశము శుద్ధిజేసిన వెలిగారము వైచి మర్దించి బిళ్లచేసి యెండనెండించి ప్రమిదెలయందునిచి చీలజేసి తుణకాలము పచనము జేసి యందుండితీసి దానిని సాంగశీతలమున పెరుగుతో మర్దించి పైప్రకారము పుటంబిడి మరలనందుండి దానిని సాంగశీతలమునతీసి తేనెతో మర్దించి తుణకాలము పుటంపెడిన నది శుద్ధియగు.

హరితాళకశుద్ధి

శ్లో॥ దోలాయంత్రే కాంజికే శుద్ధతైలే కూష్మాండాఖ్యే త్రైఫలాఖ్యే కషాయే। యామం యామం పాచయేత్తాలచూర్ణం పశ్చాచ్ఛుద్ధం కార్యకే యోజనీయమ్॥

తా॥ హరితాళకచూర్ణమును దోలాయంత్రములోనునిచి కలి, తైలము, గుమ్మడురసము త్రిఫల కషాయము, వీనిచే ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నొకజాము వండిన నది శుద్ధియగు. ఇట్టి దానిని సర్వకార్యములయందుపయోగింపనగు.

హరితాళకమారణము.

శ్లో॥ సూక్ష్మం విచూర్ణ్య శుచి తాలకస్య సంభావయేద్వింశతివాసరైశ్చ। అశ్వత్థతోయేన చిఖల్వమధ్యే ఘృష్ట్వా విధేయో హ్యథ గోలకోపి। అశ్వత్థమూలాత్పరిభృతే చ భాండే న్యసేత్తత్ర గోలకమేవ మందమ్। సంప్రార్యమూలాత్పరిభృతే చ భాండే కేనసిరుద్ధ్యముం చేచ్ఛుగజాహ్వయంత్రే। సహస్రివన్యోపలసంయుతే తైర్మృతం ప్రజేత్కౌసుచ కష్టమేవ। నిర్ధూమమేవం యది తప్తలోహం చేత్స శుద్ధిం శుభశుక్లవర్ణమ్॥

తా॥ శుద్ధిచేయబడిన హరితాళకచూర్ణమును రావిచెక్కరసమున (౨౦) దినములు భావనచేసి ఖల్వమున మర్దించి బిళ్లచేసి యెండించి యొకకుండలోనుంచి సగమునరకు రావిచెక్కబూడిదను నించి దానిపైన బిళ్లనునిచి దానిపైన ... భస్మమును బోసి నాకుండపై మూకుడుమూసి చీలమన్నుచేసి యెండించి గజపుటము

పిడకలతో గజపుటంబడిన నాలుగు ఝాములలో మృతిజెందు - అందుపొగి లేకుండిన నదిమృతిజెందినదని నెఱింగి దానినిసాంగశీతలముగనువేసి యినుపపాత్రను తప్తముచేసి యందాశుక్లవర్ణహరితాళక భస్మమునువైచిన నది పరిశుద్ధంబగు.

హరితాళగుణము.

శ్లో ॥ అశీతివాతాన్కఫపిత్తరోగాన్ కుష్ఠంచ మేహంచగుదామయంచ । నిహంతివల్లార్ధమితంచ తాళం షడ్వల్లఖండేనసమంచయుక్తమ్ ॥

తా ॥ వల్లార్ధప్రమాణశుద్ధహరితాళక భస్మమును ఆరువల్లములకలకండలోకలిపి సేవించిన ఎనుబదివాతములు, కఫపిత్తరోగములు, కుష్ఠువు, ప్రమేహము, మూలవ్యాధి, మొదలగు సమస్తరోగములు నశించు.

అపక్వహరితాళదోషము.

శ్లో ॥ అశుద్ధతాళంఖలుపీతవర్ణంసధూమకంవాత చయంచపిత్తమ్ । పంగుత్వకుష్ఠేతనుతేనరాణాం దేహస్యనాశంప్రకరోతిసద్యః ॥

తా ॥ అశుద్ధ హరితాళకము వాతసంచయము, పిత్తము, పంగుత్వము, కుష్ఠువు, వీనినిగలుగంజేయుటయేగాక శరీరమునకు పీతధూమ్రవర్ణములను, శీఘ్రముగ నాశనంబును గలుగంజేయు.

మణిశిలశుద్ధి.

శ్లో ॥ అజాయాశ్చమూత్రేపురాపాచయేద్వైమణిస్త్ర్యహం డోలకాయంత్రవర్యే। తదాపాచయేత్తప్తపాత్రేతుతైలైకంసుశుద్ధాశుభేసర్వకార్యేప్రయోజ్యా ॥

తా ॥ మణిశిలను డోలాయంత్రమున నునిచి అందు మేకమూత్రముబోసిమూడు దినములు వండి పిదప దానిని లోహపాత్రలోనునిచి క్షణకాలమువరకువేయించిన నది శుద్ధియగు. ఇట్టిమణిశిలను సర్వకార్యములయందుపయోగింపనగు.

రసక (కపరి) శుద్ధి.

శ్లో ॥ పుంసశ్చమూత్రేరసకస్యచూర్ణంగోమూత్రకే సప్తపచేద్దినాని। సండోలకాయంత్రవరేసుశుద్ధంసంయోజనీయంసకలేతుకార్యే ॥

తా ॥ రసమును చూర్ణముజేసి డోలాయంత్రమునయునిచి అందునరమూత్రము, గోమూత్రముబోసి యేడుదినంబులు వండిన నది శుద్ధియగు - ఇట్టిదానిని సర్వకార్యములయం దుపయోగింపనగు.

అభ్రకసంఖ్య.

శ్లో॥ అభ్రంసంకథితంచతుర్విధమథోశ్వేతంచకృష్ణంతథా।పీతంధూమ్రమథోవిమృశ్యసుధియాశ్వేతంచవిప్రాభిధమ్ । కృష్ణంతుక్షత్రియమేవపీతగగనంవైశ్యంచధూమ్రంతథా । శూద్రంసంగదితంభిషగ్వరగణైర్గ్రంథార్ణవజ్ఞైర్బుధైః ॥

తా ॥ అభ్రకము శుక్ల, కృష్ణ, పీత, ధూమ్రములన నాలుగు విధములు-అందు శ్వేతవర్ణముగలది బ్రాహ్మణజాతియనియు, కృష్ణవర్ణముగలది క్షత్రియజాతియనియు, పీతవర్ణముగలది వైశ్యజాతియనియు, ధూమ్రవర్ణముగలది శూద్రజాతియనియు, బుద్ధిమంతులగు వైద్యశ్రేష్ఠులు వచించెదరు.

శ్లో ॥ శ్వేతాభ్రకేరూప్యమథోవదంతికృష్ణాభ్రకేజాంబునదంసువైద్యాః । విచిత్రవర్ణత్వమథోపిపీతేనిరర్థకంధూమ్రసమానకాభ్రమ్ ॥

తా ॥ శ్వేతాభ్రకము రౌప్యగుణతుల్యముగను, కృష్ణాభ్రకము, సువర్ణగుణతుల్యముగను, పీతాభ్రకము అనేకగుణతుల్యముగను ధూమ్రవర్ణాభ్రకముగుణవిహీనముగను, నుండునని వైద్యవరులు వచించెదరు.

అభ్రకదోషము.

శ్లో ॥ గగనేగరలాదిదోషకంభిషజస్సంప్రవదంతిమానినకి। అథతేస్యవిశుద్ధిమారణేకథయిష్యేవిధినైకవర్త్మనా ॥

తా ॥ అభ్రకమున విశేషదోషముగలదని వైద్యవరులు వచించెదరు-అదినివర్తించుటకై తగినశుద్ధిని, ఒక విధముగ మారణమును వచించెద.

అభ్రకమారణము.

శ్లో ॥ఉలూఖలేఖండితమభ్రకృష్ణంక్షిపేత్తథాకాంజికఏవవైద్యః పిష్ట్వాశిలాయాంచపునఃపునశ్చన్యసేత్తుసత్యం కిలసప్తవారమ్ ॥ పశ్చాద్భాండముఖేనిబధ్యరుచిరంవస్త్రంజలైఃపూరయేత్ । తద్వ్రీహిత్వచ

యాసమంద్దృఢతరంసంమర్దయేద్ధస్తకైః । యద్ఘృష్టాద్యదధఃపతేచ్ఛుభతరంజాతంచధాన్యాభ్రకమ్ । పశ్చాచ్ఛుద్ధశిలాతలేదృఢతరంసంమర్దనీయంతదా । వజ్ర్యర్కోద్భవదుగ్ధఫేనుసలిలైర్బ్రాహ్మీస్నుహీదంతీబలా । వాసాచిత్రకశాల్మలీబలవరాకూష్మాండికాదాడిమీ । జాతీగోక్షురశంఖపుష్పలతికామోదామృతాబర్బరీ । ద్రాక్షామూలకరాక్షసీతులసికాముండీవిశాలామదా । గోజిహ్వాసలిలైర్విదారిలతికాభృఙ్గ్యుగ్రగంధాజల । శతపుష్పాతపనోద్భవైస్స్వరసకైస్సంవేష్టయేద్వైద్యరాట్ । రాత్రౌ సంపరిపాచయేద్గజపుటైస్సప్తైవవారాన్ పృథక్ । న్యగ్రోధస్యజటారసస్యసతతం కేశశతోయస్యచ । భావాశ్చైవపుటాశ్చవింశతిమితాః ఘృష్ట్వాకపిత్థస్యవై । చించిణ్యాఃఫలకోద్భవైశ్చ స్వసలిలైః శ్రీమత్పులే తాస్వితైః । పశ్చాన్నింబరసస్యఫేనుపయసస్సంమిశ్రగౌడస్యచ । దధ్నఃఖండఘృతస్యరమ్యామధునోవారాశ్చపంచాదశ । పశ్చాచ్చంద్రికయాభివర్జితమథాభ్రం వై సుశుద్ధంభవేత్ । రక్తంరమ్యతరంసుసేవ్యమవనీశానాంగణైస్సర్వదా ॥

తా ॥ కృష్ణాభ్రకమును రోటిలోవైచి మెత్తగదంచి పుల్లనికలిలోనానవేసియుండుండి ప్రాతఃకాలంబున గ్రహించి ఖల్వంబుననునిచి మెత్తగనూరి మరల కలిలోనానవేయవలయు. ఇటులనేడుమార్లుచేసి పిదప నొకకుండలో నుదకమువైచి దానిపైబట్టకట్టి యాబట్టపై అభ్రకపుముద్దను తగుమాత్రపు వరిపొట్టునునిచి హస్తముచే మర్దింపుచుండిన అభ్రకము కుండలో స్రవించు. పిదపనాకుండలోని పైనీళ్ళనువంచివేసి అడుగుననిలచియుండెడి అభ్రకమును గ్రహింపవలయు. ఇదియ శుద్ధధాన్యాభ్రకమనంబడు. ఈశుద్ధధాన్యాభ్రకమును ప్రక్షాళనము జేసిన రాతిపై నునిచి దృఢముగ మర్దింపవలయు. పిదప దానిని బొంతజెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, గోమూత్రము, బ్రహ్మిచెట్టురసము, సంజీవని, మత్తవపులగము, అర్కసరము, చిత్రమూలము, బూరుగ, ఉలిమిడి, పిల్లిపీచర, కూశ్మాండము, దానింబ, జాజియాకు, పల్లేరు, శంఖపుష్పి, అజామోదము, తిప్పతీగ, వాయింట, ద్రాక్ష, ముల్లంగి, బలురక్కసి, తులసి, బోడతరము, వెఱ్ఱిపుచ్చ, మదా, ఎద్దునాలుకచెట్టు, నేలగుమ్ముడు, గుంటగలగర, నల్లనస, సోపు, నల్లజీడిగింజలరసము, వీనిరసములచే ప్రత్యేకప్రత్యేకములుగ నేడేడుమార్లుమర్దించి బిళ్లకట్టిసాయంకాలంబున ప్రత్యేకప్రత్యేకములుగ గజపుటంబులిడవలయు పిదప వీనిని మఱ్ఱివూడలరసము, ములువెలగరసము వీనిలో ప్రతిదానిచే నిరువదిమార్లు భావనచేసియిరువదియిరువదిపుటంబులిడవలయు. మఱియు దీనిని వెలగపట్టరసము, చింతపంపుగుజ్జు

దీనిచేభావనచేసి బాగుగపుటంబెడవలయు. మఱియు నిమ్మపండ్లరసము, గోమూత్రము బెల్లపుపానకము, పెరుగు, ఖండశర్కర నెయ్యి తేనెవీనిలో ప్రతిదానిచే ౧౨ భావన లుచేసి పుటంబుబెడవలయు–యిటులపుటంబులిడిననది పరిశుద్ధమై తెలుపు వర్ణముగువి డిచి యెఱ్ఱగనగు – ఇట్టిఅభ్రకమును రాజులుసర్వదా సేవింపుచుండవలయు.

అభ్రకగుణము.

శ్లో ॥ శుద్ధాభ్రంనను వల్లకద్వయమితంకృష్ణామధుభ్యాంయుతమ్। మేహశ్వాసవిషంచకుష్ఠమతులంవాతాంశ్చపిత్తాన్‌కఫాన్ । కాసక్షీణ క్షతక్షయగ్రహణికాపాండుభ్రమంకామలమ్।గుల్మాద్యంచయథానుపా నవిధినామృత్యుంచజేజీయతే ॥

తా ॥ ఇట్టిశుద్ధాభ్రకమున ఆరుగురిగింజల ప్రమాణము తేనె పిప్పలిచూర్ణము అనుపానముచేసి సేవించిన ప్రమేహము, శ్వాస, విషవికారము, కుష్ఠువు, వాతరోగ ములు, పిత్తరోగములు కఫరోగములు, కాస, క్షీణత్వము, గాయములు, క్షయము సంగ్రహణి, పాండువు భ్రమ, కామిల, గుల్మము మొదలగురోగంబులను, అకాల మృత్యువును బోకడచు.

శ్లో॥ (అన్యచ్చ) మృతాభ్రకంకామబలప్రదంచవిషంమరుచ్ఛ్వాస భగందరాద్యమ్। మేహాభ్రమంపిత్తకఫంచకాసక్షయం నిహన్త్యేవయ థానుపానాత్ ॥

తా ॥ మఱియు మృతాభ్రకము విషవికారము, వాతము, శ్వాస, భగందర ము, ప్రమేహము, భ్రమ, పిత్తము, కఫము, కాస, క్షయము, మొదలగురోగముల యథానుపానమువలన బోకడచుటయేగాక వీర్యవృద్ధి బలములసగా గలుగంజేయు.

అపక్వదోషము.

శ్లో ॥ చంద్రికాభియుతమభ్రకంయదా జీవితంఝడితినాశయే త్త దా। వ్యాఘ్రరోమణివచోదరస్థితంవాతనాళితను తేగదాన్బహూన్ ॥

తా ॥ అపక్వాభ్రకము జీవితమునుశీఘ్రముగనశింపజేయునదిగను, వ్యాఘ్రరో మసమానమైనానావుపద్రవకారిగను, శరీరంబున నెలకొని బహురోగకారిగనునుండు.

శ్లో ॥ (అన్యచ్చ) స్థూలకాయదైఃపుష్టైస్సైకైర్వరపక్వైర్వరభ్రకస్థి థా । యథావ్యాఘ్రిస్వరోమేవపంచత్వముపజాయతే ॥

తా॥ మాత్రాప్రమాణహీనంబును, పుటహీనంబునగు అభ్రకము వ్యాఘ్రరోగ తుల్యంబయి ప్రాణహానింజేయు.

ముత్తియములశుద్ధి.

శ్లో॥ తురంగికిలాలాన్వితోడోలకెవైశుభం పాచయేన్మౌక్తికం చూర్ణమేవమ్ । దినైకంవిధేయోపివహ్నౌశ్చమందంశుభే కార్యకేయోజనీయంతతశ్చ ॥

తా॥ ముత్తియముల చూర్ణముచేసి పొట్లముగట్టి యొకకుండలో ఆడగుఱ్ఱపు మూత్రమునునించి డోలాయంత్రములో నొకదినము మందాగ్నిచే పక్వముజేసిన నది శుద్ధియగు.

పత్థ్యవిధి.

శ్లో॥ సర్వాన్ధాతూపధాతూంశ్చయదా సేవతిమానవః। తస్య గోధూమచణకైస్తండులంచఘృతంపయః । శర్కరాభోజనేదేయాత్తైలంస్నానంచవర్జయేత్। అనుపానంసదాదేయంసుపక్వంసువిచారితమ్ ॥

తా॥ సువర్ణాది ధాతువులు ఉపధాతువులు, వీనిని సేవించెడి నరుడు గోధుమలు, సెనగలు, బియ్యము, నెయ్యి, ఆవుపాలు, శర్కర, వీనిని భోజనకాలంబున సేవింపవలయు-తైలము, స్నానము వీనిని వర్జింపవలయు- బాగుగపక్వముచేయబడిన సువర్ణాదిధాతువులయుక్తానుపానముగను, పరిమాణానుగుణ్యంబుగను, ఇసంగవలయు.

శూలాదిరోగములయందుసువర్ణాద్యనుపానము.

శ్లో॥ శూలేహింగుఘృతాన్వితంమధుయుతాకృష్ణాపురాణజ్వరే వాతేసాజ్యరసోనకైశ్శ్వసనకేక్షౌద్రాన్వితంత్ర్యూషణమ్ । శీతేవ్యాలలతాదలంసమరిచంమేహేవరాస్సోపలాః । దోషాణాంత్రితయేనుపానముచితంసక్షౌద్రమార్ద్రోదకమ్ ॥

తా॥ వేయించిన యింగువ, నెయ్యి, వీటిని శూలరోగంబునను, మధుయుక్త పిప్పలి చూర్ణమును పురాణజ్వరమునందును, నెయ్యి, లశునములు, వీటినివాతరోగమునందును, మధుయుక్తత్ర్యూషణమును శ్వాసరోగమునందును, ఎఱ్ఱచిత్రమూలపాకు, మిరియాలు వీటిని శీతరోగంబునందును, త్రిఫలకషాయము, కలకండ, వీటిని ప్రమేహాం

బునను, తేనె, అల్లపురసము, వీటిని సన్నిపాతరోగములయందును అనుపానము జేయవలయు.

శ్లో॥ వనపర్పటకంజ్వరేగ్రహణ్యాంమథితం హేమవిషేవ మిషులాజా। కుటజోతిసృతౌవృషోష్ణపిత్తేగుడకీలేప్యనలక్షమేకృమిఘ్నః॥

తా॥ అడవిపర్పాటకమును జ్వరములయందును, సువర్ణభస్మమును చిలికినమజ్జిగతోడ సంగ్రహణులయందును, వరిపేలాలనువిషవికార వమనములయందును, కొడిశపట్టు, కొడిశవిత్తులు, వీటిని కఫ, పిత్తజనితఅతిసారములయందును, అడ్డసరమునుపిత్త గుదకీలము, అనలక్షమము, కృమిరోగము, వీనియందును అనుపానము జేయవలయు.

శ్లో॥ శూలవిస్ఫోటవాతేషువ్రణేషుడంభనక్రియా। రక్తస్రావే చాశ్మభేదేతథావృకీవిషూచికే॥

తా॥ శూల, విస్ఫోటకము, వాతరోగము, వ్రణము, మొదలగువానియందు డంభన క్రియను, రక్తస్రావము, అశ్మరి, విషూచి, మొదలగురోగములయందు వృకీక్రియను జేయవలయు.

శ్లో॥ వాతరక్తేబలిందద్యాచ్ఛిరోరోగేషుశంఠినా। అశ్మరీచతథాకృచ్ఛ్రేహేమాహారీతకీబలిమ్॥

తా॥ వాతరక్తము, శిరోరోగము, వీటియందుశంఠినిబలిదానము జేయవలయు అశ్మరీ, మూత్రకృచ్ఛ్రము వీటియందు తెల్లకరక్కాయను బలిదానమొసంగవలయు.

శ్లో॥ అపస్మారేచమూర్ఛాయాంతైలంవాయుసుశీతలమ్।ఊర్ధ్వవాతేబుద్ధిభ్రంశేదేవపుష్పంవచాసహ॥

తా॥ అపస్మారము, మూర్ఛ, వీటియందు తైలదానంబును, శీతవాతసేవనను జేయించవలయు. ఊర్ధ్వవాతము, (ఓకర) బుద్ధిభ్రంశము, వీనియందు వస, దేవపుష్పంబును, బలియొసంగవలయు.

శ్లో॥ ఉదరేతుపిప్పలీచక్షయేచగుడూచీతథా। పాండౌరసాదయఃశ్రేష్ఠాఃప్రదరేచరసాంజనమ్॥

తా॥ ఉదరరోగమున పిప్పలిని, క్షయరోగమునతిప్ప తీగెను, పాండురోగమున పాదరసాదులను ప్రదరరోగమునరసాంజనమును, దానమొసంగుటఅత్యంతశ్రేష్ఠము.

శ్లో ॥ దద్రుకండూపామకుష్ఠేచాకంగంధకపారదైః। లేపనాద్ధి భినేస్స్యాంతిర్గుథానేత్రేరసాంజనః ॥

తా ॥ దద్రుకుష్ఠను కండూరోగము, పామ, కుష్ఠువు మొదలగురోగంబులయందు పాదరస గంధకముల నేకముచేసి లేపనము చేసిన నవి శమించు. అట్లే అంగున నేనేత్రరోగంబుకు రసాంజనము (సుర్మా రాయివి) అంజనము చేసిన నేత్రరోగము నివృత్తియగు.

శ్లో ॥ ఏవమనుపానయోగేన భేషజం కారయేద్బుధః । యథారోగ్యంత థావస్థ్యం దేశకాలవయఃపునః ॥

తా ॥ దేశము, కాలము, అవస్థ, వీనిని విచారించి పూర్వోక్తఅనుపానముల ద్వారా వైద్యుడు ఔషధముల ప్రయోగింపవలయు.

ఇత్యనుపానమంజర్యాం ధాతుభిర్ధాతు మారణంతన్నోప
ధాతూనాంసంఖ్యాశోధనమారణాని ఏవంధాతూ
పధాతుసేవినః పథ్యాపథ్యప్రకరణంనామ
ష ష్ట స్స ము ద్దే శః.

ఔషధమానప్రయోజనము.

శ్లో ॥ నమానేనవినాయుక్తిర్ద్రవ్యాణాంజాయతేక్వచిత్ ।అతః ప్రయోగకార్యార్థంమానముచ్యతేమయా ॥

తా ॥ తూనిక వినా యుక్తిచే యేద్రవ్యమును ఔషధములయందు జేర్చుకొనగూడదు. కావున ఔషధమును గావించునెడ యందుపయోగింపవలసిన ద్రవ్యాదుల తూనికెను, కొలతను, మాగధపరిభాష చేనవచియించెద.

శ్లో ॥ త్రిసరేణుర్బుధైఃప్రోక్తస్త్రింశద్భిఃపరమాణుభిః॥త్రసరేణుస్తుపర్యాయనామ్నావంశీనిగద్యతే ॥

తా ॥ (౩౦) పరమాణువు లొక త్రిసరేణువనబడు. మఱియునీత్రిసరేణువునకు వంశియను నామాంతరముసగా గలిగియుండు.

పరమాణువు మొదలగునాటి వివరణము.

శ్లో ॥ జాలాంతరగతేభానౌయత్సూక్ష్మందృశ్యతేరజః। తస్యత్రింశత్తమోభాగఃపరమాణుస్సఉచ్యతే ॥

తా॥ సూర్యకిరణములు కిటికి మొదలగువాటిలో ప్రసరించునపుడు అందుగానం బడెడి అణువులో (30) వభాగము పరమాణువనంబడు.

శ్లో॥ జాలాంతరగతైస్సూర్యకరై ర్వంశీనిగద్యతే। షడ్వంశీభిర్మరీచిస్స్యాత్తాభిష్షడ్భిస్తు రాజికా।తిసృభీ రాజికాభిశ్చసర్షపః ప్రోచ్యతేబుధైః॥

తా॥ కిటికి మొదలగువాటియందు ప్రసరించెడి సూర్యకిరణములచేగానంబడెడినలుసువ వంశియనంబడు. అట్టి (౬) వంశీలోక మరీచియనియు(౬) మరీచులొక రాజకయనియు, (3) రాజికలొక సన్నఆవగింజ యొత్తనియు బఱంగు.

శ్లో॥ యవోష్టసర్షపైః ప్రోక్తోగుంజాస్యాత్తచ్చతుష్టయమ్। షడ్భిస్తురత్తికాభిస్స్యాన్మాషకో హేమధాన్యకౌ॥

తా॥ మఱియు (౮) ఆవగింజలొక యవగింజయనియు, (౪) యవగింజలొక గురిగింజయొత్తనియు, (౬) గురిగింజలొక మాషమనియు జెప్పంబడు-మఱియు నిమాషమునకు హేమమనియు, ధాన్యకమనియు, నామాంతరంబులు గలిగియుండు.

శ్లో॥ మాషైశ్చతుర్భిశ్శాణస్స్యాద్ధరణస్సనిగద్యతే। టంకస్స ఏవకథితస్తద్ద్వయం కోలఉచ్యతే। క్షుద్రభోవటకశ్చైవ వంక్షణస్సనిగద్యతే॥

తా॥ మఱియు (౪) మాషములొకశాణమనియు, ధరణమనియు, టంకమనియు, జెప్పంబడు. (౨) శాణములొకకోలమనియు, క్షుద్రభమనియు, వటకమనియు, వంక్షణమనియు బఱంగు.

శ్లో॥ కోలద్వయంచకర్షస్స్యాత్సప్రోక్తః ప్రాణిమానికా। అక్షం పిచుః పాణితలంకించిత్పాణిశ్చతిందుకమ్। బిడాలపదకంచైవ తథాషోడశికామతా। కరమధ్యోహంసపదంసువర్ణంకబలగ్రహమ్। ఉదుంబరంచపర్యాయైఃకర్షఏవనిగద్యతే॥

తా॥ మఱియు (౨) కోలములొకకర్షమనియు, పాణిమానికమనియు, అక్షమనియు, పిచువనియు,పాణితలమనియు, కించిత్పాణియనియు, తిందుకమనియు,బిడాలపదకమనియు, షోడశికయనియు, కరమధ్యమనియు, హంసపదమనియు, సువర్ణమనియు, కబళగ్రహమనియు, ఉదుంబరమనియు, జెప్పంబడు.

శ్లో॥ స్యాత్కర్షాభ్యామర్ధపలంశుక్తిరష్టమికాతథా। శుక్తిభ్యాంచపలంజ్ఞేయంముష్టిరామ్రంచతుర్థికా। ప్రకుంచష్షోడశీబిల్వం...మునావాతకీర్త్యతే॥

తా ॥ మఱియు ౨ కర్షములొక అర్ధపలమనియు, శుక్తియనియు, అష్టమిక యనియు, (౨) శుక్తులొకపలమనియుముష్టియనియు, ఆమ్రమనియు, చతుర్థిక మని యు, ప్రకుంచమనియు, షోడశీబిల్వమనియు, జెప్పంబడు.

శ్లో ॥ పలాభ్యాంప్రసృతిర్జ్ఞేయాప్రసృతశ్చనిగద్యతే। ప్రసృతిభ్యామంజలిస్స్యాత్కుడవోర్ధశరావకః। అష్టమానంచసంజ్ఞేయం కుడవాభ్యాంచమానికా। శరావోష్టపలంతద్వద్జ్ఞేయమత్రవిచక్షణైః ॥

తా ॥ మఱియు (౨) పలములలొక ప్రసృతియనియు, ప్రసృతయనియు, (౨) ప్రసృతలొకయంజలియనియు, కుడవమనియు, అర్ధశరావకమనియు, అష్టమానమనియు (౨) కుడవము లొక మానికయనియు, శరావమనియు అష్టపలమనియు, బఱంగు.

శ్లో ॥ శరావాభ్యాంభవేత్ప్రస్థశ్చతుఃప్రస్థైస్తథాఢకమ్। భాజనంకాంసపాత్రంచచతుష్షష్టిపలంచతత్ ॥

తా ॥ మఱియు (౨) శరావకములొక ప్రస్థమనియు (౪) ప్రస్థములొకఆఢకమనియు-భాజనమనియు, కాంసపాత్రమనియు, జెప్పంబడు. ఆఢకమన (౬౪) పలములు.

శ్లో ॥ చతుర్భిరాఢకైర్ద్రోణఃకలశోనల్బణోన్మనా। ఉన్మానశ్చఘటోరాశిర్ద్రోణపర్యాయసంజ్ఞకాః ॥

తా ॥ మఱియు (౪) ఆఢకము లొకద్రోణమనియు, కలశమనియు, నల్బణమనియు, ఉన్మనమనియు, ఉన్మానమనియు, ఘటమనియు, రాశియనియు, బఱంగు.

శ్లో ॥ ద్రోణాభ్యాంశూర్పకుంభౌచచతుష్షష్టిశరావకః। శూర్పాభ్యాంచభవేద్ద్రోణీవాహోగోణీచసాస్మృతా ॥

తా ॥ మఱియు (౨) ద్రోణము లొక శూర్పమనియు, కుంభమనియు, (౨) శూర్పములొక ద్రోణియనియు, వాహమనియు, గోణియనియు, చెప్పంబడు - ద్రోణి యన (౬౪) శరావములు.

శ్లో ॥ ద్రోణీచతుష్టయంఖారీకథితాసూక్ష్మబుద్ధిభిః। చతుస్సహస్రపలికాషణ్ణవత్యధికాచసా ॥

తా ॥ మఱియు (౪) ద్రోణులొకఖారియని జెప్పంబడు - ఖారియన (౪౦౯౬) పలములు.

శ్లో ॥ పలానాంద్విసహస్రంచభారఏకఃప్రకీర్తితః। తులాపలశతంజ్ఞేయంసర్వత్రైవైషనిశ్చయః ॥